

Türkiye İktisat Kongresi'ni Lozan Görüşmeleri Üzerinden Okumak*

Coşkun Türkan**

Araştırma Makalesi

** Sorumlu Yazar,
Dr., Aydın Adnan Menderes
Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve
İnkılap Tarihi Bölümü,
Aydın/TÜRKİYE
coskun.turkan@adu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2629-7602

Geliş: 19 Ocak 2024
Kabul: 29 Mart 2024
Yayın: 10 Mayıs 2024

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesi ve işgallerin başlaması, Anadolu'da yerel ve bölgesel direniş örgütlerini gündeme getirdi. Bu durum, mücadeleyi ulusal boyuta taşımaya çalışan Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki askerî-bürokratik kadronun kitleyle bütünleşmesini kolaylaştırdı. Diğer bir ifadeyle, millî burjuvazinin ve etkin bir işçi sınıfının bulunmadığı Anadolu'da, askerî bürokratik kadro geleneksel bir söylem ve dinsel bir ideolojinin kitle seferberliğinde etkili olduğunun bilinciyle hareket etti. Anadolu'da millî egemenliğe dayalı bağımsız bir Türk ulus-devletinin kurulmasına yönelik anti-empyralist bir mücadele yürütülürken, bir yandan da mücadele edilen devletlerin siyasal-toplumsal-ekonomik sisteminin benzeri bir yapı inşa edilmeye çalışıldı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan sıfatıyla dile getirdiği "Ordular İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" emri, Yunan ordularının Anadolu'dan atılması dışında Akdeniz üzerinden mücadele edilen dünyayla buluşma iradesinin de bir göstergesiydi. Bu makalenin amacı, Millî Mücadeleyi yürüten koalisyonun niteliği ve ideolojisinin, mücadelenin gidişatını tayin ettiğini ortaya koymak ve bunu Lozan Görüşmelerinin ilk devresi ve İzmir'de toplanan iktisat kongresi üzerinden ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Ulus-devlet, Muasırlaşma, Lozan Görüşmeleri, Türkiye İktisat Kongresi

Reading the Turkish Economic Congress through the Lausanne Negotiations*

Research Article

** Responsible Author,
PhD., Aydın Adnan Menderes
University, Department of
Atatürk's Principles and History
of Turkish Revolution,
Aydın, TÜRKİYE
coskun.turkan@adu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2629-7602

Received: 19 January 2024
Accepted: 29 March 2024
Published: 10 May 2024

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

The dissociation of the Ottoman Empire and the beginning of occupations at the end of World War I brought local and regional resistance organizations on in Anatolia. This situation facilitated the integration of the military-bureaucratic staff led by Mustafa Kemal Pasha, who tried to take the struggle to a national level, with the mass. In other words, in Anatolia, where there was no national bourgeoisie and no active working class, the military bureaucratic staff acted with the awareness that a traditional discourse and a religious ideology were effective in mass mobilization. While an anti-imperialist struggle was being waged for the establishment of an independent Turkish nation-state based on national sovereignty in Anatolia, on the other hand, an attempt was made to build a structure similar to the political-social-economic system of the states that were fought against. As a matter of fact, Mustafa Kemal Pasha, as the Commander-in-Chief, said: "Armies, your first target is the Mediterranean, forward!" The order was an indication of the willpower to meet the struggling world through the Mediterranean apart from expelling the Greek armies from Anatolia as well. The purpose of this article is to reveal that the quality and ideology of the coalition that carried out the National-Struggle determined the course of the struggle, and then to examine this through the first period of the Lausanne Negotiations and the economic congress held in İzmir.

Keywords: Nation Struggle, Nation-state, Modernization, Lausanne Negotiations, Turkish Economic Congress

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

*Bilgi:

Bu makale, 15-16-17 Aralık 2022 tarihlerinde İzmir'in 100 Yılı Sempozyumu'nda, "Yüzyüncü Yılında İzmir İktisat Kongresi'ni Lozan Görüşmeleri Üzerinden Okumak" başlığıyla sunulan bildirinin genişletilmesi suretiyle hazırlanmıştır.

*Acknowledgment:

This article is an expansion of the paper titled "Reading the İzmir Economic Congress in its Centenary Year through the Lausanne Negotiations" presented at the Symposium on 100 Years of İzmir on 15-16-17 December 2022.

Atıf - Cite: Türkan, C. Türkiye İktisat Kongresi'ni Lozan Görüşmeleri Üzerinden Okumak*. *History Studies* 16, no. 2 (2024): 273-292.

Giriş

İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı sonunda bir yandan Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı topraklarını işgale başlarken, diğer yandan Paris'te yeni dünya düzenini tasarlamak için harekete geçti. Emperyal güçlerin bu süreçte İç Anadolu'nun küçük bir alanı dışındaki yerleri işgal etmesi, 'yerel hareketlerin' Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri olarak örgütlenmesine ortam yarattı. Bunun yanında özellikle emperyal güçlerin Anadolu'daki Ermeni ve Rumlar üzerinden bir sömürü ağı yaratma ve işgallere bağlı olarak göç et(tiril)miş gayrimüslim unsurların Anadolu'ya geri dönme girişimleri, bu unsurlardan elde ettikleri üzerinden etkinliğini artıran Müslüman-Türk büyük arazi sahiplerini ve tüccarlarını direnişe itti.¹ Diğer bir ifadeyle Mondros Mütarekesi sonrası Batı'da İzmir'in işgaliyle Rumların, Doğu'da Ermenilerin göçlerle etkinliğini artırmaya başlaması ve bu kesimlerin Türk-Müslüman halk aleyhine ekonomik ve siyasal etkinlik alanını genişletmesi, Anadolu eşrafı yanında emperyalizmin doğrudan doğruya tepkisiyle karşılaşacak olan Türk-Müslüman kitleyi yerel direniş hareketine kattı.² Bu bağlamda Anadolu'nun işgalinin ve özellikle emperyal güçlerden aldığı destekle Rum ve Ermenilerin girişimlerinin, Müslüman-Türk kitlede "uyarıcı" bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Steinhaus'un ifadesiyle bu durum, "*Köklü ideolojik potansiyelin su yüzüne çıkmasına yol açmış; anadilleri Türkçe olan Müslümanlarda uyanmakta olan Türk yurt severliğini körüklemiştir.*"³ Yerel kongre iktidarlarının her geçen gün etkinliğini artırmaya çalıştığı bu süreçte⁴ işgaller ve işgalin yarattığı tehditler, emperyal güçlere karşı mücadeleyi ulusal boyuta taşımaya çalışan askerî kadronun, eşraf ve köylülerle bütünleşmesini kolaylaştırdı ve ordu-bürokrasi-aydınlardan oluşan kadronun kitleyle koalisyonu gündeme geldi.⁵ Nitekim Sencer'e göre Millî Mücadele "*Batıcı, reformcu, antiemperyalist bürokratik kadronun önderliğinde bir hareket*"tir. "*Kurtuluş Savaşı'nın gerçek sınıfsal temelini meydana getiren Batıcı reformcu bürokrasi, savaş sırasında yanında bir kısım halkı ve bir kısım ağa ve eşrafla bulmuştur.*"⁶ Millî Mücadele'nin sınıfsal yapısını benzer bir şekilde ele alan Timur, küçük burjuvazinin bir kısmının asker-sivil aydınlardan, diğer kısmının ise Anadolu tüccarlarından oluştuğunu, mücadeleye liderlik eden başta Mustafa Kemal olmak üzere askerî kadronun egemen sınıflarla -ağa ve eşrafla- ittifaka önem verdiğini belirtmektedir.⁷ Aslında bu durum, millî burjuvazinin ve güçlü bir işçi sınıfının bulunmadığı bir yerde asker-sivil kadronun öncülüğünde mücadelenin yürütülmesi açısından normaldi. Asker-sivil kadroların bu öncülüğü, yeni devlet ve toplumun inşa edilmesinde ve birazdan ele alacağımız İktisat Kongresi'nde ekonomi politikalarının şekillenmesinde etkili oldu. Diğer bir ifadeyle Millî Mücadele'nin siyasi-ideolojik gelişimiyle askerî ve diplomatik gidişatını, mücadeleyi yürüten sınıfsal ittifak belirledi.⁸ "*Hakimiyet-i milliyeye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek*"⁹ amacındaki Mustafa Kemal ve çevresindeki çekirdek kadro, toplumsal tabanda en yaygın ideolojinin dine dayandığının¹⁰ bilinciyle ve buna uygun bir söylemle hareket etti.¹¹ Nesnel koşulların bir araya getirdiği Millî Mücadele'yi yürüten koalisyonun ilk ve temel amacı, vatani yabancı boyunduruğundan kurtarmak ve millî bağımsızlığı elde etmek olduğu için dinsel vurgular ön plana

¹ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye Dünya Savaşından 1971'e Kitap 3*. Çeviren Babür Kuzucu, (İstanbul: Belge Yayınları, 1992), 26; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çeviren Yasemin Saner Gönen, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 216.

² Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, 27; Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e, 3. Cilt*. (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991) 1178.

³ Kurt Steinhaus, *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*. Çeviren M. Akkaş, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995), 86.

⁴ Bu konuda bkz. Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009)

⁵ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın, I. Kitap*. (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1976) 305.

⁶ Oya Sencer, *Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi*. (İstanbul: Hobora Kitabevi Yayınları, 1969) 50, 53.

⁷ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2013) 21-22. Ayrıca bkz. Sungur Savran, *Bir İhtilal Olarak Millî Mücadele*. (İstanbul: Yordam Kitap, 2023) 90-94.

⁸ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 22.

⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*. (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997) 9.

¹⁰ Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990) 64; Ömür Sezgin, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005) 18-19. Benzer şekilde "Millî Mücadele boyunca Anadolu'da en yaygın ideoloji[nin] İslam" olduğunu, üretim ilişkileri ve bunun sonucu olarak Osmanlı devlet yapısının İslam'ı "çok etkili bir ideoloji haline getir"diğini vurgulayan Timur'a göre, "İslam, antiemperyalist mücadele içinde, aynı zamanda milliyetçilik rolünü oynamaktadır." Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 29-30, 33.

¹¹ Bu konuda bkz. Coşkun Türkan, "Millî Mücadele Dönemi Söyleminde Millet ve Milliyetçilik (1919-1923)", *Tarih ve Günce*, no. 8 (2021/Kış): 159-194.

çıkarılmıştı.¹² İslamî söylemin ve sloganların ağırlıklı olarak kullanılmasında, Anadolu'da tarımsal üretim biçiminin hâkim olması ve Millî Mücadele'ye liderlik eden Mustafa Kemal'in, İstanbul Hükûmeti ve işbirliği yaptığı İtilaf Devletleri'ne karşı bu söylemi etkin bir şekilde kullanarak halkın desteğini sağlamak istemesi etkili oldu.¹³ Bununla birlikte konjunktürel gelişmelere bağlı olarak milliyetçilik, sosyalizm ve islamcılık ideolojilerinin İstanbul Hükûmetine ve işbirliği yaptığı emperyalist devletlere karşı bir ideolojik araç olarak kullanıldığını göz ardı etmemek gerekir.¹⁴

Yukarıda belirtildiği gibi Mustafa Kemal liderliğindeki askerî-bürokratik kadronun temel amacı, Anadolu'da tam bağımsız bir Türk ulus-devleti kurmaktır. Sander'in vurguladığı gibi “*Türk Kurtuluş Savaşı, bir yanda Avrupa'nın emperyalist ulus-devletleri ile, öte yanda bir ulus-devlet olma mücadelesi veren Türklerin, yani aralarında temelde benzerlik olan iki yapının savaşması*”ydı.¹⁵ Sencer'in ifadesiyle Mustafa Kemal öncülüğünde verilen mücadele, bir yüzyıldan beri sürüp giden devleti kurtarma ve Batı'ya dönme çabasının “*anti emperyalist niteliğiyle*” en güçlü, en radikal adımıydı.¹⁶ Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken, bu mücadelenin anti-kapitalist olmaksızın anti-emperyalist bir mücadele olduğudur.¹⁷ Timur, Millî Mücadele'ye liderlik eden kadroların toplumsal dayanaklarının onları Batılı güçlerle işbirliğine ittiğini belirtmektedir.¹⁸ Uzgel ve Kürkçüoğlu'nun vurguladığı gibi buradaki temel zorluk, Batılı emperyalistlerle savaşılırken “*Batılı bir sistemin*” kurulmaya çalışılmasıydı. Bu bağlamda “Batı”, muasırlaşma arzusunun ve amacını içerdiği gibi, emperyalist politikalara karşı dış egemenlik, yani bağımsızlığı sağlamak ve bunu sürdürmek için de gerekliydi.¹⁹ Egemenliğin “iç ve dış” olmak üzere bütün olarak kodlandığı genelgeler ile Erzurum ve Sivas kongrelerinde, tam bağımsızlık ve millet egemenliği ön plana çıkarıldı. Mustafa Kemal'in millî egemenlikten anladığının bir yandan siyasal güç erkini Tanrı katından millete indirmek, diğer yandan dış dünya ile ilişkilerde tam bağımsız bir konum elde etmek olduğunu vurgulayan Toprak, bu ikinci noktanın her şeyden önce kapitülasyonların kaldırılmasını gerektirdiğini belirtmektedir. “*Millî egemenlik her şeyden önce Batı'ya olan iktisadi bağımlılığa son vermeyi gerektiriyordu. Diğer bir deyişle millî egemenlik için iktisadi bağımsızlık şarttı.*”²⁰ Tam bağımsızlık konusunda yerel direniş örgütlerinden daha radikal bir yaklaşım sergileyen Mustafa Kemal liderliğindeki askerî-bürokratik kadro, emperyalizmi doğru bir şekilde teşhis ederek onu Yunan ve Ermeni işgal veya tehditlerine indirgemeyerek antiemperyalist bir tavır aldı. Erzurum ve Sivas kongrelerinde ekonomik ve siyasî alanda bağımsızlığa dikkat çekilerek kapitalist gelişme stratejisine içerik kazandırılmaya çalışıldı.²¹ Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararlarını temel alan ve direniş hareketinin amaçlarının resmî ifadesi olan Misak-ı Millî belgesinde ise bağımsızlık talebi kesinleşti. Wilson'ın on dört noktası temel alınarak ve mevcut uluslararası sistemin temel anlayışı gözetilerek hazırlanan Misak-ı Millî'de, temelde bağımsızlık ve özgürlük vurgusu yer aldı.²² Bağımsızlık bildirgesi olan Misak-ı Millî'de dile getirilen

¹² Erik Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*. Çeviren Ergun Aydınoglu, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 231-234. Tanör'a göre Mustafa Kemal'in milliyetçi bir dil yerine geleneksel terminolojiyi tercih etmesinde “Türk ulusçuluğunun henüz billurlaşmış olmaması” ve “İtilaf blokunun etnik bölünme yaratma planlarını boşa çıkarma niyeti” etkilidir. Bülent Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*. (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009) 44.

¹³ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 37; Sencer, *Türk Toplumun Tarihsel Evrimi*, 47-48.

¹⁴ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 37.

¹⁵ Oral Sander, “Lozan'ın Uluslararası Tarih Açısından Yorumu”, 70. *Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer 1993* içinde., (İstanbul: İnönü Vakfı, 1994), 13.

¹⁶ Sencer, *Türk Toplumun Tarihsel Evrimi*, 46-47.

¹⁷ Mete Tunçay, *Tek-Parti Yönetimi'nin Kuruluşu*. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999) 188.

¹⁸ “Millî Mücadelemiz, gerek egemen sınıfların çıkarları, gerekse asker-sivil öncü kadroların savaş içinde ifade edilemeyen ideolojik eğilimi açısından Batı'yla uzlaşma yönünde bir savaştı.” Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 38, 43.

¹⁹ İlhan Uzgel ve Ömer Kürkçüoğlu, “İngiltere'yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* içinde., Editör Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 142.

²⁰ Zafer Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020) 166.

²¹ Yakup Kepenek, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*. (İstanbul: Verso Yayıncılık, 1990) 33; İhsan Keser, *Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik*. (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993) 64. Erzurum ve Sivas kongrelerinde bu konuda şu karar alındı: “Devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı ve yurdumuzun bütünlüğü korunmak şartıyla, [...] milliyet ilkelerine saygılı ve ülkemize karşı yayılma emeli beslemeyen herhangi bir devletin teknik, ekonomik ve endüstriyel yardımını memnurlukla karşılarız.” Erzurum Kongresi'nin 7 Ağustos 1335 tarihli Beyannamesi ve Sivas Kongresi Beyannamesi'nde geçen bu ifadeler için bkz. Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi I Erzurum Kongresi*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011) 228; Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi II Sivas Kongresi*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011) 260.

²² Misak-ı Millî'nin beşinci maddesi şu şekildeydi: “Ulusal ve ekonomik gelişmemizin olanaklar çerçevesi içine girmesi ve daha çağdaş, düzenli bir yönetim biçiminde işlerin yürütülmesinde başarılı olabilmek için, her devlet gibi bizim de

en önemli unsurlardan bir diğeri, uluslararası kapitalist sistemin önemseydiği denizlerdeki serbestliğe, Anadolu bağlamında Boğazlardaki serbestliğe dikkat çekilmesi idi.²³

Ulus-devlete mekân olarak düşünölen toprakların Mondros Mütarekesi sürecinde kendiliğinden oluştuğunu söylemek mümkündür. Erzurum ve Sivas kongrelerinde dile getirilen ve asıl olarak Misak-ı Millî ile somutlaştırılan ve kendi içinde homojen bir kitleyi hedefleyen sınırlar, özünde imparatorluktan vazgeçme kararıydı. Bu bağlamda Misak-ı Millî, İtilaf Devletleri'nin dayatmak istediği yarı sömürge tipi köylü devlet modelini ve/veya İç Anadolu'ya sıkıştırılmış mini yurt planını geri çeviriyordu.²⁴ Misak-ı Millî, "İmparatorlukta yapısal olarak mevcut olan yayılmacılığın tersine, ulusal devletin sınırlarını ve yetineceği toprakları belirledi." Ayrıca Osmanlıcılık, Panislamizm ve Pantürkizm gibi üç türlü ülke ve toprak anlayışını reddetti.²⁵ Demokratik-ulusçu hareketin çağdaş ve kapitalist zihniyete uygun bir yaklaşım içinde olduğunu belirten Akşin, Misak-ı Millî'nin söz konusu demokratik-ulusçu hareketin dünyaya duyurulan programı olduğunu dile getirmektedir.²⁶ Bilindiği gibi bağımsız bir ulus-devlet için gerekli bütün unsurları dikkate alan, bu devletin dayanacağı ideolojik esasları milliyetçilik, Batıcılık, ulus ve fert hakları olarak belirleyen, yeni, millî ve bağımsız bir ulus-devlet kurmak üzere bir araya gelmiş olan Müslüman-Türklerin birlikte yaşama iradesini ortaya koyan²⁷ Misak-ı Millî'nin, Osmanlı parlamentosunda kabul ve ilan edilmesi, emperyal güçlerin İstanbul'u resmen işgal etmesine ve Osmanlı parlamentosunu dağıtmasına neden oldu. Bütün bu gelişmeler, Ankara'da TBMM'nin açılmasına ortam yarattı.

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla kurulan Türk ulus-devletiyle, direniş hareketi önemli bir aşama kaydetti. Padişah-halifenin otoritesi resmen tanınmakla birlikte Mustafa Kemal'in liderlik ettiği hareket, Ankara'yı merkez kıldığı gibi artık tam bir hükümet niteliği aldı. Bu sırada İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletleri'yle yaptığı 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın Ankara Hükümeti tarafından reddedilmesi, çatışmayı kaçınılmaz hale getirdi.²⁸ Ankara Hükümeti'nin Misak-ı Millî'yi gerçekleştirmek için askerî ve diplomatik gelişmeleri ön plana almasına rağmen bu mücadele, Batı'dan uzaklaşmanın mücadelesi olmadı. Askerî-sivil kadrolar Batı'yla mücadele ederken bile Batı'yla temas aradı ve "Batı'ya karşı Batı" anlayışıyla Batı içerisindeki çatışmalardan, görüş ayrılıklarından sonuna kadar yararlanmaya çalıştı. Ayrıca "Batı'ya karşı Sovyet Rusya" anlayışıyla hem bu devletin askerî, ekonomik ve politik desteğini almaya hem de Komünizmin yayılmasından korkan Batı'nın, Ankara'nın üzerine fazla gelmesini engellemeye çalıştı.²⁹ Başka bir ifadeyle Mustafa Kemal liderliğindeki Ankara Hükümeti, Sovyet Rusya ile ilişkilerinde emperyalizm karşıtı bir söylem kullanırken, İngiltere ve Fransa gibi ülkelere de Türkiye'nin parçalanmasının daha çok Sovyet yönetimin işine yarayacağını dile getiriyordu. Bu yüzden TBMM Başkanı, Misak-ı Millî sınırları içinde her anlamda bağımsız ve güçlü bir Türkiye'nin Batı'nın çıkarlarına olduğunu göstermeye çabaladı.³⁰ Sıcak savaş koşulları içerisinde Batıcı ideolojinin yerini, sınırlı ve ihtiyatlı bir sosyalist ideoloji olsa da Millî Mücadele'nin lider kadrosunun gelişme yönlerini daha çok Batı ile uzlaşmada gördüklerini

gelişmemizin sağlanmasında bağımsızlığa ve tam bir özgürlüğe kavuşmamız, yaşama ve var olmamızın ana koşuludur. Bu nedenle siyasal, adli, mali ve gelişmemize engel olacak öteki sınırlamalara karşıyız." Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*. (Ankara: Bilgi Yayınları, 1992) 88; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 202-203.

²³ Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* içinde., Editör Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 107.

²⁴ Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, 45; Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010) 133.

²⁵ Ali Kazancıgil, *Türkiye Üzerine Basmakalıp Düşünceler*. Çeviren Şirin Tekeli, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), 34; Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, 46.

²⁶ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 135, 144. Tanör'ün dile getirdiği gibi ulusal bağımsızlık hedefi, içte ulusal-demokratik egemenliği beslemekte, hatta zorunlu kılmaktaydı. Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, 46.

²⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938), İkinci Kitap Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk*. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002) 41.

²⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 221-222.

²⁹ Oran, "Dönemin Bilançosu", 107-108.

³⁰ Uzel ve Kürkçüoğlu, "İngiltere'yle İlişkiler", 141. Rusya'daki sosyalist düzeni uluslararası kapitalizm için ciddi bir tehdit gören İngiltere için Anadolu oldukça önemliydi. Özgür'e göre bunun farkında olan Mustafa Kemal, "Hareketin taktik ve stratejisini, emperyalist ülkelerle Sovyetler Birliği arasındaki çatışmadan yaralanma fikri üzerine kurmuş"tu. Benzer şekilde Savran, "Esas mücadelenin İngiliz emperyalizmi ile Sovyet Rusya arasında bir boy ölçüşme olduğunu" İngiliz Başbakanı Lloyd George'un parlamentodaki konuşması üzerinden aktarmaktadır: "Türkiye'ye karşı yapılan hareket Türk-İngiliz, Türk-Yunan hareketi değildir. Bu doğrudan doğruya Rusya ile İngiltere arasında bir mücadeleden ibarettir." Özlem Özgür, *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*. (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1972) 72-73; Savran, *Bir İhtilal Olarak Millî Mücadele*, 45-46.

belirtmek mümkündür.³¹ Aslında Ankara Hükûmeti daha 1920 yılında Osmanlı Devleti'nin aldığı dış borçlarla ilgili yükümlülükleri kabul ederek³² Batılı devletlere, Misak-ı Millî'ye uygun bir uzlaşma iradesini ortaya koymuştu. Benzer şekilde Meclis Başkan vekilliği, Adalet Bakanlığı ve Adalet Komisyonu Başkanlığı yapan Celâleddin Arif Bey'in, bu görevlerini sürdürürken, kendisine ait Zonguldak Ereğli bölgesindeki maden imtiyazını hali hazırda Ankara Hükûmeti'nin savaş halinde olduğu İtalyan bir şirkete 14 Ağustos 1920'de satması, Batı'ya karşı Batı politikası ve Batılı güçlerle uzlaşabileceğine dair bir anlayışın yansımasıydı. Tezel'in vurguladığı gibi burada ilginç olan TBMM'nin Mustafa Kemal'den sonra en önemli isminin Türkiye'nin en önemli maden bölgesinde çok geniş kapsamlı bir imtiyazı, savaş halinde bulunulan bir devletin kapitalistlerine satması ve “*Ülke üzerinde bir yeni yabancı iktisadi boyunduruk yaratacak bir eylemin içinde bilinçli olarak bulunma*”nın, bazı milletvekillerinin itirazlarına rağmen, sorun olarak görülmemesi ve Celâleddin Arif Bey'in korunmasıdır.³³ Bu süreçte Millî Mücadele'nin lider kadrosunun toplumsal dayanakları, hareketi Batı'yla işbirliğine itmekteyse de Batılı güçlerin Türkiye'yi yok etme planları böyle bir girişimi engelliyordu. I. İnönü Savaşı'nın kazanılmasıyla Batılı müttefiklerin Londra Konferansı'na TBMM'yi davet etme durumunda kalması, “*iki bakımdan bir dönüm noktası*” oldu. İlki, Batılıların Ankara Hükûmeti'ni fiilen tanıması, ikincisiyse Ankara Hükûmeti'nin hangi koşullarda Batı'yla uzlaşabileceğini ifade etmesiydi.³⁴ Bunun yansımaları Ankara Hükûmeti'ni temsil eden Bekir Sami Bey'in konferansta Fransa ve İtalya ile yaptığı ikili anlaşmalarda görülmektedir. Fransa ile 11 Mart 1921'de yapılan antlaşmada, Fransız birlikleri tarafından boşaltılan yerlerde verilecek tavizlerde önceliğin Türk-Fransız iktisadî iş birliğine verilmesi, Ergani'deki maden yataklarının bir Fransız şirketine bırakılması ve Kilikya bölgesindeki limanlarla Suriye sınırı arasındaki Bağdat demiryolunun bir Fransız şirketine devredilmesi öngörülüyordu. İtalya'yla 12 Mart 1921'de yapılan antlaşmada ise İtalya'nın İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye bırakılması konusundaki desteğine karşılık, bu ülkeye Batı Anadolu'daki bazı illerde ekonomik girişimler için imtiyazlar verilecekti.³⁵ Bekir Sami Bey'in yaptığı bu antlaşmalar Ankara Hükûmeti ile istişare edilmeden ve TBMM'nin onayı alınmadan imzalandığı için sert tepki gördü ve reddedildi. Bununla birlikte Bekir Sami Bey'in Müttefiklerle her ne pahasına olursa olsun barış yapma fikrinin TBMM'deki bazı milletvekilleri tarafından savunulması, dikkat çekicidir.³⁶

Ankara Hükûmeti'nin kazandığı her askerî başarı, Batı'dan aşama aşama uzlaşma önerileri getirdi. Ankara Hükûmeti ise elde ettiği askerî başarılarla başta İngiltere olmak üzere, emperyal güçlere karşı uzlaşmaz bir tavır takınmak yerine diplomatik kanalları açık tuttu. Bütün bunların Sovyet Rusya'nın önemini azalttığını belirtmek mümkündür. 1921 yılının Haziran ayından itibaren İtalyanların Antalya'dan çekilmesiyle müttefikler arasındaki anlaşmazlıklar iyice belirginleşti. TBMM ordularının Sakarya Savaşı'nda Yunan birliklerini bir kez daha yenmesi ve Fransa'nın TBMM hükümetiyle 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nı yapmasıyla İngiltere yalnız kaldı. Bununla birlikte Ankara Hükûmeti, İngiltere'yle bağlantılarını koparmak istemedi ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i Şubat 1922'de Misak-ı Millî temelinde bir barış antlaşması için Londra ve Paris'e gönderdi. Bu görüşmelerden bir sonuç çıkmaması üzerine 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz ile TBMM orduları 9 Eylül'de İzmir'e girdi. Arada Yunan tamponunun kalmaması, TBMM ordularının İzmir'in kurtarılmasından sonra kuzeye, Çanakkale'ye yönelmesi, taraflar arasındaki diplomatik görüşmeleri hızlandırdı ve 3-11 Ekim 1922'de Mudanya'da yapılan mütareke görüşmeleri sonucunda Doğu Trakya'nın boşaltılarak TBMM hükümetine bırakılması ve barış konferansına kadar Türk ordularının Çanakkale, İzmit ve

³¹ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 38. Bu süreçteki Türk-Sovyet ilişkileri için bkz. Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*. (İstanbul: Boyut Kitapları, 2000).

³² A. M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*. Çeviren Ataol Behramoğlu, (İstanbul: Doğan Kitap, 1999), 331.

³³ Yahya Sezai Tezel, “Birinci Büyük Millet Meclisinde Yabancı Sermaye Sorunu Bir Örnek Olay”, *AÜ. SBF Dergisi* XXV, no. 1 (1970): 239-251.

³⁴ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 39. Bu durumun Sovyet Rusya'yı rahatsız ettiği ortadadır. Nitekim Glasneck, Sovyet Rusya'nın Dışişleri Bakanı Çiçerin'in bu sırada Moskova'da bulunan TBMM heyetine “Türk politikasının gerçek yüzü hangisidir? Londra'da gösterilen mi, yoksa Moskova'daki mi?” diye sorduğunu belirtmektedir. Johannes Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*. Çeviren Arif Gelen, (Ankara: Onur Yayınları, 1976), 167.

³⁵ İlhan Uzgel, “Fransa'yla İlişkiler”; İlhan Uzgel, “İtalya'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* içinde., Editör Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 148, 152; Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, 166.

³⁶ Mehmet Gönülöbol ve Cem Sar, “1919-1939 Dönemi”, *Olaylarla Türk Dış Politikası* içinde., Mehmet Gönülöbol vd. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996) 31-34.

İstanbul'a girmemesi konusunda uzlaşıldı. Böylece I. Dünya Savaşı'nın galipleriyle eşit koşullarda antlaşma yapan Ankara Hükûmeti, Avrupa topraklarına da girmiş oluyordu.³⁷

1. Barış Görüşmeleri Öncesi Batı'yla Uzlaşma İradesine Yönelik Adımlar

Millî Mücadele'yi yönlendiren dönemin subay, bürokrat ve aydınları ile Jön Türk hareketi arasında güçlü bir siyasî, toplumsal ve düşünsel bağlar vardı. Bu kadrolar, Fransız Devrimi'nin akılcı, özgürlükçü düşünceleri ve Aydınlanma'nın etkisi altında kalmıştı. Yukarıda vurgulandığı gibi bu kadro, mücadele sırasında taşra eşrafının, büyük toprak sahiplerinin, Müslüman tüccarların ve din adamlarıyla yerel güç odaklarının desteğini aramış ve bunda başarılı olmuştu. Dolayısıyla bu kadrolar, yeni bir “ulus-devletin kurulmasını” ve “muasırlaşmayı” birbiriyle bağlantılı temel iki amaç olarak görüyordu. Bemimsedikleri iktisadî politikalar doğrudan doğruya bu bakış açısından kaynaklanıyordu. Mücadelenin başından itibaren amaç, bağımsızlığı kazanmak ve ulus-devletle uyumlu ulusal bir ekonomik modeli hayata geçirmektir.³⁸ İmparatorluk geleneğinden gelenlerin bunu yaşayarak deneyimlediğini söylemek mümkündür. Atatürk'ün iktisadî görüşlerinin büyük ölçüde Osmanlı'nın yaşadığı malî ve iktisadî bağımlılığa tepki olarak doğduğunu ve kapitülasyonları en büyük sorun olarak gördüğünü belirtmek gerekir.³⁹ Akçura'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında gittikçe belirgin hale gelen milliyet akımının sadece siyasî olaylar ve düşünsel yayınlardan doğduğunu zannedenlerin yanıldığını, iktisadî etkenlerin daha önemli olduğunu vurgulaması bunun göstergelerinden biridir: “*Bütün dünyada ve bizim memleketimizde [...] milliyet fikrini tevliid eden [doğuran], onu inkişaf ve takarrür ettiren avâmil arasında, sırf iktisadî olanların ehemmiyetini kabul zarûridir.*”⁴⁰ Benzer şekilde Aydemir, millî sanayi sistemiyle millî bir pazarın oluşumun cemaatten ulusal bir toplumsal yapıya geçişte etkili olduğunu belirtiyordu.⁴¹

Yunan ordularının Anadolu'dan atılmasından sonraki süreçte Ankara Hükûmeti'nin ekonomik konularda Batı'yla uzlaşma iradesine ve barış görüşmelerine hazırlanmasına yönelik bazı noktalara dikkat çekmekte fayda var. Bunlardan ilki, Osmanlı'dan imtiyaz almış yabancı şirketlerin birçoğunun mukavelelerini savaş ertesi koşullarına uydurmak için Ankara'ya başvurmasına olumlu yanıt verilmesidir. Ankara Hükûmeti'nin sözleşmelerdeki hükümlerin aynen uygulanmasında ısrar etmesi durumunda bu şirketlerin çoğunun iflasa mahkûm olacağını vurgulayan Toprak, Lozan Görüşmelerinin daha başlangıcında yabancı şirketlerin bu sözleşmelerinin yeni koşullara uydurulması talebinin karşılandığını belirtmektedir.⁴² İkinci nokta Türk ordusunun İzmir'e girmesinden hemen sonra 19 Eylül'de, kurucuları arasında milletvekili, tüccar ve birtakım üst düzey memur ve askerlerin bulunduğu “*Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi*”nin kurulmasıdır. “Girişimciler”, millî bağımsızlık uğruna dökülen kanların heder olmaması için iktisadî alanda kesin bir zafer elde etmek amacıyla bu şirketi kurmuştu.⁴³ Dolayısıyla şirket, kapitalist Batı sistemiyle uzlaşma iradesinin ve ulus-devleti temel alan bir iktisat anlayışının yansımasıydı. Bir diğer önemli gelişme, Almanya ile yapılan Versay Antlaşması görüşmelerinde İngiliz heyeti içinde yer alan Keynes'in Aralık 1919'da yayımlanan “*Barışın*

³⁷ Uzel ve Kürkçüoğlu, “İngiltere'yle İlişkiler”, 145-147; Günlübol ve Sar, “1919-1939 Dönemi”, 38-47.

³⁸ Roger Owen-Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. Çeviren Ayşe Edirne, (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002), 23.

³⁹ “Atatürk'ün iktisat konusundaki görüşleri kuramsal nitelikteki kitaplardan çok yakın tarihin tanıklığıyla oluşmuştu. İkinci Meşrutiyet yıllarında gösterilen çabaların egemen ulus olmadıkça sonuç vermediğini görmüştü. Bu nedenle iktisatla siyaseti birlikte değerlendiriyordu.” Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, 189, 191.

⁴⁰ Akçura'nın, İktisat Kongresi'nde dile getirilenlere benzer bir şekilde Lozan Görüşmelerinin ikinci döneminin devam ettiği bir sırada, 13 Mayıs 1923'te dile getirdiği bu satırlar için bkz. Yusuf Akçura, *Siyaset ve İktisat*. Hazırlayan Erol Kılınc (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 190.

⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990) 192, 194.

⁴² Toprak, Ankara Hükûmeti'nin yabancı şirketlerin birçoğunun isteklerini yerine getirmesinin Lozan görüşmelerinde TBMM heyetine bir koz verdiğini, İsmet Bey'in Müttefik devletlerin kozunu bu kez onlar aleyhine kullanarak borçların savaş sonrası koşullarına uydurulmasını istediğini belirtmektedir. Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, 173.

⁴³ Bu konuda bkz. Selim İlkin, “Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, no. 2 (1971): 199-231.

İktisadi Sonuçları’⁴⁴ adlı kitabının 1922’de Türkçeye çevrilerek resmî matbaada basılmasıdır.⁴⁵ Kitabın Ankara Hükümeti’nin uluslararası pazarlıklar ve ulusal yeniden inşa sürecinde yayınlanması dikkat çekicidir. Ağır ve Özveren’in vurguladığı gibi Versay’ın uygulandığı bir ortamda Lozan’da kendilerini nasıl bir barışın beklediğini bilmeyen TBMM heyetinin, Almanya’ya dayatılan barış şartlarını ve bunun diplomatik koşullarını ele alan bir kitabı temel başvuru kaynaklarından biri olarak görmesi ve kapitülasyonlarla diğer ekonomik egemenliği içeren isteklere karşı gelirken bu kitaptan yararlandıklarını belirtmek mümkündür. Keynes, “*Uluslaşma bağlamında kurulan orta ölçekli sürdürülebilir iktisadi yapıların olumlu yanlarını tartıştıktan sonra, karşılıklı bağımlılık içinde yazgılarının ortak bir yönde hareket edeceğini vurgular. Bir yandan hakça bir barış imzalamak isteyen, diğer yandan da hem iktisadi gelişme, hem de siyasal ilişkiler açısından Avrupa’nın bir bileşeni olarak yenileşmeyi arzulayan Türk ulusal mücadelesinin öncü kadrosunun bakış açısından bu düşünceler önemsenmiş olmalıdır.*”⁴⁶ Başka bir ifadeyle sınırlar, nüfus ve iktisadî bağlamda homojen bir ulus-devlet anlayışıyla hareket eden Millî Mücadele’nin askerî-sivil kadrosu ve Lozan’daki heyetin, savaş sonrasına ilişkin argümanlarını “içeriden bir sesin”, Keynes’in sürdürülebilir ulusal bir ekonomik anlayışı üzerinden dile getirmesi önemlidir.

2. Lozan Barış Görüşmeleri ve Türk Heyeti’nin “Muasırlaşma” ve “Ulus-devlet” Vurgusu

Bilindiği gibi Mudanya Mütarekesi’nden sonra Müttefik devletlerin Ankara ve İstanbul hükümetlerinden barış konferansı için temsilci göndermesini istemesi, “temsil krizine” neden oldu. Bir anlamda Lozan’da Türk halkının kim tarafından “temsil” edileceği, iktidar ve anayasal bir sorun haline geldi⁴⁷ ve 1 Kasım 1922’de saltanat kaldırılarak ulus-devlet anlayışı doğrultusunda bir adım daha atıldı. Nitekim bu sırada *Le Temps* gazetesinin İstanbul muhabiri olan Gentizon, Doğu’nun geçirdiği değişimin en büyüğünün ve önemlisinin Anadolu’da yaşandığını, bunun anlaşılmasının barış sürecini kolaylaştıracağını belirtiyordu: “*Aldanmıyorsak ilk defa [...] bir İslâm memleketinin siyasetinde din ile dünya işleri yekdiğerinden ayrılıyor. Ankara Meclisi saltanatın sonunu ilan etti. Dinî ve siyasî kuvvetin ayrılması haddizatında gayet muhterem ve makul bir harekettir. Artık Türkiye kendine bir vatan arıyor ve vatani içinde serbest yaşamak istiyor.*”⁴⁸ Bilindiği gibi Lozan’daki barış görüşmeleri için Hariciye Vekillğine getirilen İsmet [İnönü] Paşa başkanlığındaki heyete⁴⁹ on dört maddelik bir talimat verildi. Talimatın yedisi Türkiye’nin sınırlarını, beşi kapitülasyonları, azınlıkları, borçları, orduyu ve Türkiye’deki yabancı kuruluşları, yani yeni Türk devletinin düzenini, son iki maddesi de Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılan ülkeleri ve oralardaki İslam cemaatini ve vakıflarını kapsamaktaydı. Türk heyetinin konferanstaki temel amaçlarından biri, yeni Türkiye’nin ulusal sınırlarını çizmek, bu sınırları uluslararası bir antlaşmayla garanti altına almak ve bu sınırlar içinde bağımsız ve muasır bir ulus-devletin kurulmasının şartlarını yaratmaktı.⁵⁰ Bunun yanında heyete iki konuda kesin talimat verilmişti. Eğer Müttefik heyetler Ermeniler için toprak ve kapitülasyonlar konusunda ısrar edecek olurlarsa heyet, Ankara’ya sorma ihtiyacını duymadan önerileri reddedecek ve gerekirse görüşmeleri kesip ülkeye dönebilecekti. Bu talimatlar, Ankara Hükümeti’nin bağımsızlık konusundaki hassasiyetinin ve

⁴⁴ John Maynard Keynes, *Versay Sulhu’nun Netâyic-i İktisadiyesi “Versay Barışı’nın İktisadi Sonuçları”*. Çeviren Ali Fethi Okyar, Yayına Hazırlayan Kudret Emiroğlu ve Erman Harun Karaduman, (İstanbul: Isık Yayınları, 2018). Versay’ın barış getirmeyeceğini, bir tür “Kartaca Barışı” olduğunu düşünen Keynes, 7 Haziran 1919’da görevinden ayrılmış ve *The Consequences of the Peace* adlı kitabıyla görüşlerini açıklamıştır. Nisan 1920’ye gelindiğinde birçok dile çevrilen ve binlerce satılan bu kitapta Keynes, Versay’ın topyekûn yıkıma giden yolda önemli bir basamak olduğunu, barışın ancak Avrupa devletleri arasında istikrarlı bir iktisadî ilişkiler ağı yaratılırsa sürdürülebileceğini vurgulamıştır. Keynes’in kitabına ilişkin değerlendirmeler için bkz. Seven Ağır ve Eyüp Özveren, “Türkiye’ye Özgü Bir Keynes Etkisi: Versay Sulhu’nun Netâyic-i İktisadiyesi”, *John Maynard Keynes... Yine Yeniden*. Derleyen Deniz Taner Kılınçoğlu ve Emre Özçelik, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 205-234; Kudret Emiroğlu ve Erman Harun Karaduman, “Sunuş”, John Maynard Keynes, *Versay Sulhu’nun Netâyic-i İktisadiyesi “Versay Barışı’nın İktisadi Sonuçları.”* Çeviren Ali Fethi Okyar, Yayına Hazırlayan Kudret Emiroğlu ve Erman Harun Karaduman, (İstanbul: Isık Yayınları, 2018), 9-27.

⁴⁵ Emiroğlu ve Karaduman, 30 Mayıs 1921’de İngiltere ile yapılan esir değişimi antlaşmasıyla Ankara’ya dönen Fethi Bey’in çevirdiği bu kitabın, Matbuat ve İstihbarat Matbaası’nda basıldığını belirtmektedir. Emiroğlu ve Karaduman, “Sunuş”, 10, 14.

⁴⁶ Ağır ve Özveren, “Türkiye’ye Özgü Bir Keynes Etkisi: Versay Sulhu’nun Netâyic-i İktisadiyesi”, 211, 219, 221, 231; Tevfik Çavdar, “Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983) 4:1076.

⁴⁷ Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, 185.

⁴⁸ P. Gentizon, “La Turquie et L’Occident”. *Le Temps* (15 Novembre 1922), 2’den aktaran *Batı Basınında Lozan Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercümelere (1922-1923)* içinde., Hazırlayan Nuri Sağlam (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023), 52.

⁴⁹ Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993) 49-50.

⁵⁰ Bilâl N. Şimşir, “Lozan ve Çağdaş Türkiye’nin Doğuşu”, *70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer 1993* içinde., Yayına Hazırlayan Mehmet Aközer (Ankara: İnönü Vakfı, 1994), 26.

kararlığının açık bir göstergesiydi.⁵¹ Bu noktada Türkiye için yaşamsal olan iki sorundan ilki, vatanın bütünlüğü, ikincisi devletin egemenliği ve bağımsızlığıydı.⁵² Bununla birlikte Ankara hükümeti için iktisadî güçlükler göz ardı edilemeyecek boyuttaydı. On Yıl Savaşları (1912-1922), Anadolu'nun iktisadî kaynaklarını tüketmişti. Demirci'nin vurguladığı gibi iktisadî anlamda yeniden yapılanma ve gelişme şarttı. Bunun dışında Osmanlı'dan kalan borçların devletin iktisadî durumunu felce uğratmayacak bir şekilde ödenmesi için uzun vadeli bir programın uygulanmasını sağlamak gerekiyordu.

“Bu bakımdan Türkiye, genelde Müttefikler'in özel olarak da İngiltere'nin mali yardımına acilen gereksinim duyuyordu. Tüm bu başarılarına karşın Türkiye'nin tek başına ayakta kalması olanaksızdı. İngiltere'ye olan eğilimi tetikleyen ise, bu ülkenin Türkiye'nin iktisadi kalkınmasında faydaları olacağı inancıydı. Bu bağlamda Türkiye, Batı sermayesine muhtaçtı ve Müttefikler ile dostça ilişkiler arzuluyordu. Lozan Konferansı, Türkiye ile Batılı Güçler arasındaki çatlağı genişletmesi durumunda başarısız olacaktı. İktisadi kalkınma gereksinimi, Türkiye'nin Lozan politikasının belirlenmesinde büyük bir rol oynayacaktı.”⁵³

20 Kasım 1922'de başlayan “*Yakın Doğu Sorunları Üzerine Lausanne Konferansı*”nda üç ana komisyon halinde yürütülen müzakerelerde⁵⁴ TBMM heyeti, başlangıçta Müttefik devletler arasındaki görüş ayrılıklarından yararlanarak avantaj elde etmenin yollarını aradı. Bununla sorunun çözülemeyeceğini gören İsmet Paşa, İngilizlerle sorunların çözülmesi durumunda diğer Müttefik devletlerle olan meselelerden dolayı müzakerelerin kesilme olasılığının daha az olacağını düşünerek önceliği İngilizlerle anlaşmaya verdi.⁵⁵ Ankara Hükümeti de İngiltere'nin desteğinin sağlaması ve bunun için Musul ile Boğazlar konusunda bir uzlaşmaya varılmasının gerekli olduğunun farkındaydı. Ayrıca Ankara'nın gelecekle ilgili temel kaygısı, ekonomik sorunlarla akılcı bir biçimde baş edebilme kapasitesine sahip olup olamayacağıyla ilgiliydi.⁵⁶ Bu kaygıyı derinleştiren konulardan biri şüphesiz “*konferansın en sarp davası olan kapitülasyonlar meslesi*”ydi.⁵⁷ II. Komisyon'da 2 Aralık 1922'de ele alınan kapitülasyonlar konusunda Müttefik temsilciler, TBMM heyetinin çağı geçmiş olan kapitülasyonlar rejiminin ortadan kalkmasını istemesini “anlaşılır” bulmuştu. Bununla birlikte Müttefikler, Türkiye'de yaşayan ve “önemli işler” yapan vatandaşlarının uluslararası anlaşmaların kendilerine sağladığı haklara güvenerek hareket ettiğini, bunların göz önünde tutulması ve korunması gereken kazanılmış haklar olduğunu belirtmeyi ihmal etmedi.⁵⁸ Bunun üzerine İsmet Paşa, kapitülasyonların bağımsız bir devletin egemenlik haklarıyla bağdaşmadığını belirtmiş ve Ankara Hükümeti'nin çağdaş devlet anlayışıyla kamu hukuku ilkelerine tamamen aykırı olan imtiyazların yeniden konulmasına razı gelmeyeceğini vurgulamıştı. İsmet Paşa'ya göre ekonomik kapitülasyonlarla adli kapitülasyonlar arasında bir ayırım doğru değildi. Dolayısıyla Türk Hükümeti'nin kapitülasyon

⁵¹ Baskın Oran, “Lausanne Barış Antlaşması”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* içinde., Editör Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 218.

⁵² Şimşir, “Lozan ve Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu”, 27, 34.

⁵³ Demirci, İngilizlerin bunun farkında olduğunu, Ankara'nın bu durumundan sonuna kadar yararlanacağını, görüşmeler sırasında Curzon'un iktisadi yardımı Türkiye'ye karşı bir tehdit olarak kullanmaktan kaçınmadığını ve birçok durumda antlaşmanın istediği koşullarda imzalanmasıyla malî yardım arasındaki bağlantıyı vurguladığını belirtmektedir. Bkz. Sevrap Demirci, *Belgelerle Lozan Taktik-Strateji-Diplomatik Mücadele 1922-1923*. Çeviren Mehmet Morali, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 56.

⁵⁴ Başkanlığını İngiltere'nin yaptığı “Birinci Komisyon” ülke ve askerlik sorunlarını (sınırlar, uyruklu, azınlıklar, Boğazlar rejimi); başkanlığını İtalya'nın yaptığı “İkinci Komisyon”, Türkiye'deki yabancılara uygulanacak rejimi (yargı yetkisi, kapitülasyonlar, imtiyazlar vb.) ve Başkanlığını Fransa'nın yaptığı “Üçüncü Komisyon”, iktisadî ve malî sorunları görüşmekle yükümlüydü. Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, 77, 99; Demirci, *Belgelerle Lozan*, 76.

⁵⁵ *İsmet İnönü Hatıraları*, 2. Kitap. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992), 73. Ayrıca bkz. Demirci, *Belgelerle Lozan*, 83-84. Glasneck, Türk heyetinin İngiltere karşısında yumuşaması ve İngiltere'yle sorunların çözümünde mesafe alması üzerine, Ocak 1923'ten itibaren görüşmelerin ağırlık merkezinin “Fransız emperyalistlerin en çok ilgi gösterdiği sorunlar üzerinde toplandı”ğın belirtmektedir. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, 214.

⁵⁶ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 84. Ayrıca Ankara Hükümeti'nin Sovyet Rusya ile yakın ilişki içinde olması ve Moskova'nın etkisi altına girme olasılığının İngiltere'yi kaygılandırdığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda İngiltere hem bölgedeki etkinliğini artırmak hem de Ankara'nın Moskova ile ilişkilerini dengelemek açısından Türkiye ile ilgili sorunlarına “makul” çözümler üretme peşindeydi. Bütün bunlar, Lozan'da Ankara ile Londra arasındaki temasların kopmasını engelledi. Bu konuda bkz. Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*. (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978).

⁵⁷ Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, 102. Fransız temsilci Bompard'a göre de kapitülasyonların “Konferansa sunulmuş sorunların en önemlilerinden olduğu gizlenmemelidir.” *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II*. Çeviren Seha L. Meray, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 35.

⁵⁸ İtalyan baş delege Garroni'nin bu ifadelerine benzer şekilde Curzon, yabancılara “Çıkarları bakımından birtakım güvenceler [garantiler]” verilmesini gerektiğini vurgulamıştı. Bkz. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II*, 2, 4.

niteliğinde herhangi bir rejimi kabul etme olasılığı yoktu.⁵⁹ Bundan sonra Müttefik heyetler alt komisyonlarda Türkiye'de yabancıların hukuksal durumunu -yerleşme hakkı, yargı rejimi ve ekonomik rejim bakımından- ele aldılar. Bu alt komisyonlarda Müttefik heyetlerin temel argümanı, Türk hukuk sisteminin yetersizliği ve laik bir karakter taşımadığına yönelikti. Aslında Müttefik heyetlerin, yabancıların hukuksal durumu üzerinden Türkiye'deki tahakkümlerini sürdürmenin yollarını aradığı ortadaydı.⁶⁰ Benzer şekilde Müttefik heyetler, "İktisat ve Maliye Sorunları"nın ele alındığı III. Komisyon'da ulaştırma ve taşıma, gümrük ve ticaret rejimi ve iktisat sorunları üzerinden Ankara Hükûmeti'ni ekonomik vesayet altına almanın yollarını aradı.⁶¹ Buna karşın İsmet Paşa, Türkiye'nin iktisat ve maliye açısından gelişmesinin bağımsızlığına bağlı olduğunu vurgulamayı ihmal etmedi. Türk heyet başkanı, diğer bağımsız uluslar gibi Türk ulusunun da ekonomik özgürlüğünün önündeki bütün engellerin kaldırılmasının "zorunlu" olduğuna dikkat çekerek, bunun "*Türkiye'nin gelecekteki ulusal ekonomisinin dayanağı olaca*"ğını vurguladı.⁶² Yukarıda belirtildiği gibi Müttefik heyetler görüşmeler boyunca imparatorluk döneminde elde ettikleri imtiyazları sürdürmenin yollarını aradı. Bu noktada Müttefik heyetlerin zaman zaman ekonomik tehditler savurduğunu da belirtmekte fayda var.⁶³

Oran, görüşmeler sırasında Türk delegasyonunun Müttefiklerin argümanları karşısında her sıkıştığında "*Misak-ı Milli*" ve "*Batılılaşma*" gibi "*iki önemli silaha*" başvurduğunu belirtmektedir. Misak-ı Milli'den ödün veremeyeceğini vurgulayan Türk heyeti, bağımsızlık bildirgesine ters bir antlaşma metninin TBMM'de onaylanmayacağını vurguluyordu.⁶⁴ Muasırlaşma vurgusu ise yukarıda dile getirdiğimiz Millî Mücadele'yi yönlendiren Batıcı, anti-empyralist bürokratik kadronun ulus-devlet anlayışıyla ve Batılı devletlerin geçirdiği siyasal ve sosyo-ekonomik değişimle yakından ilgiliydi. Diğer bir ifadeyle Türk heyeti, barış görüşmelerinde argümanlarını Batı'nın geçirdiği değişim ve dönüşüm üzerinden temellendirerek, "eşitlik" ve "egemen devlet" vurguları üzerinden sorunlara çözüm üretmeye çalıştı.⁶⁵ Benzer şekilde Fransız basınına verdiği demeçte "*Türkiye'nin politikasının Misak-ı Milli esasına ve yine Meclis tarafından imza edilen sözleşme ve antlaşmalara dayandığını beyan*" eden İsmet Paşa, "*asrî devletler yanında yer alma*" anlayışıyla hareket ettiklerini belirtmişti: "*Biz Fransa tarafından kabul ve ilan olunan aynı düsturlara istinat eden millî ve demokratik bir hükûmetiz.*"⁶⁶ Türk heyeti, özellikle yabancılarla uygulanacak yargı rejimi konusunda hükûmetin diğer ülkelerde gerçekleştirilen gelişmeleri izlemekten geri kalmadığını vurguluyordu. Tahir Bey, Türkiye'nin "*çağdaş hayatın gereklerini karşılamayan kanunlarını hemen değiştirmek yoluna git*"tiğini ve diğer devletler gibi hukuksal birikime sahip olduğunu belirtirken,⁶⁷ azınlıklar alt komisyonunda Rıza Nur, "*laik devlet ve hukuk*" anlayışına vurgu yapmıştı. Rıza Nur'a göre Türkiye, Halifelik ile devletin ayrılığını ilan ederek ve teokratik monarşiye son vererek "*büyük bir devrim yapmış*" ve "*kelimenin tam anlamıyla çağdaş ve lâik bir devlet olmuş*"tu.⁶⁸ Türk heyetinin bu vurguları, aslında ulus-devletin en önemli

⁵⁹ İsmet Paşa'nın özellikle tepki gösterdiği konulardan bir diğeri, "Konferansa sunulmuş bütün maliye, iktisat ve yargı sorunlarıyla ilgili olarak, hep bir geçiş döneminin gerekli olduğundan söz edilme"siydi. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II, 5, 14, 27, 55.*

⁶⁰ Konferansta, I. ve II. Alt Komisyonlardaki tartışmalar için bkz. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II, 16-183.*

⁶¹ Bu konudaki tartışmalar için bkz. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt III.* Çeviren Seha L. Meray, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001).

⁶² *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt III, 3.*

⁶³ Örneğin Yabancılar Uygulanacak Rejim'le ilgili II. Komisyon'da İtalyan Başkan Garroni, "Türkiye'nin yabancıların girişimlerini ve çabalarını çek"me konusunda "çıkarları" olduğunu vurgularken, alt komisyonunda İngiliz Rumbold şunları dile getiriyordu: "İzmir'de, ticaret artık ortadan kalkmıştır. İstanbul'da, İngiliz uyrukları öylesine kaygı içindedirler ki, şimdiden önemli iki ticaret evi kapılarını kapatmağı düşünmektedir. Dış ticaret ve gümrük gelirleri azalmaktadır. Acaba, Türk Temsilci Heyeti ticaretin gerçekten tümüyle durmasını mı istemektedir? [...] Türk saygınlığı [itibarı] öylesine sarsılacaktır ki, bunun ilk kurbanı da Türkiye olacaktır. Türkiye, Avrupa'nın malî yardımına ihtiyaç duymayacak mıdır? Yabancılar güvenceler vermeğe yanaşmadıkça, beş para bulabileceğini beklememelidir." *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II, 2, 112-113.*

⁶⁴ Oran, "Lausanne Barış Antlaşması", 219.

⁶⁵ 6 Ocak 1923'teki oturumda İsmet Paşa şunları dile getiriyordu: "Türk egemenliğinden çok söz etmiş olmamızdan yakınılmıştır. Biz burada, bağımsızlığın bilincine varmış ve adaletili bir barışa ulaşmak isteyen bir ulusu temsil etmekteyiz; biz, konferansa eşitlik içinde işlem göreceğimiz güvencesiyle geldik; egemenliğimizden sık sık söz etmek durumunda kalmışsak, bize egemenliğimizi çiğneyecek nitelikte yapılmış tekliflerle buna zorlanmış olmamızdır." *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II, 53.*

⁶⁶ "Les affaires d'Orient: Déclarations de S. Exe. Le General Ismet Pacha". *Le Temps* (16 Novembre 1922), 6'dan aktaran *Batı Basınında Lozan Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercüme*, 59.

⁶⁷ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II, 104, 108.*

⁶⁸ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt I, Kitap II.* Çeviren Seha L. Meray, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 159.

özelliklerinden birine, hukuk birliğinin sağlanmasının gerekliliğine yönelikti. Konferans sırasında gerek kapitülasyonlar ve gerekse azınlıkların statüleri konusundaki tartışmalar, Türk hukuk sisteminin laikleştirilmesini gündeme getirdi ve Şimşir'in ifadesiyle “*laik Türkiye silüeti ortaya çıktı.*” Türk delegasyonu başta azınlık hakları, yargı yetkisi ve kapitülasyonlar konusunda kendisine dayatılan hususların gereksizliğini ve dış müdahaleleri, hukukta laikleş(tir)me perspektifiyle aşmaya çalıştı. Bu bağlamda laikleşmenin veya laikleştirmenin, ulusal bağımsızlığı pekiştirici ve dış müdahaleleri savuşturucu özelliği söz konusuydu.⁶⁹ Aslında bu, mücadeleyi yürüten kadronun dünya görüşüyle de uyumluydu. Geçerken, bu yaklaşımın bir benzerini İktisat Kongresi'nde özellikle Mustafa Kemal'in kongre açılış konuşmasında da göreceğimizi belirtelim.

Yukarıda belirtildiği gibi başta kapitülasyonlar olmak üzere çeşitli konularda Müttefik devletlerle uzlaşmak mümkün olmuyordu. İsmet Paşa'nın vurguladığı gibi konferansın kesilmesinin “esaslı sebeplerinden birisi” kapitülasyonlardı.⁷⁰ Gentizon'un ifadesiyle “*Kapitülasyonlar ve içinde bir teslimiyet şüphesi bulunan herhangi bir madde, Türkleri hâlâ gözle görülür bir şekilde rahatsız ediyor ve izzetnefislerini zedeliyor*”du.⁷¹ Bunun yanında konferansın toplanmasından itibaren işgal sırasında Yunan ordularının Anadolu'da yol açtığı zararın giderilmesi konusunda Yunanistan'la, Boğazlar ve İstanbul'un statüsü konusunda İngiltere ve Fransa'yla, Musul konusunda İngiltere'yle Türk heyeti arasında ciddi anlaşmazlıklar vardı.⁷² Müttefiklerin, I. Dünya Savaşı'nın galip ve hakim devletleri anlayışıyla hareket ettiğini belirten İsmet Paşa, 23 Aralık 1922'de Ankara'ya gönderdiği telgrafta “*Hemen her mes'elenin hududunda duvarlara dayanıp durmuşuzdur.*” dedikten sonra gelinen noktayı şöyle özetlemişti: “*Ya bizi yıkacaklar, eski usûlde muaddel [değiştirilmiş] bir Sévres yapacaklar, ya biz onları yıkacağız, her medenî ve müstakil millet gibi bir sulh yapacağız.*”⁷³ Görüşmelerde başta kapitülasyonlar olmak üzere çeşitli konularda çözüm sağlanamayınca, Müttefik devletler bir oldu bittiyle sorunu çözebileceklerini düşündüler. Bunun sonucunda üç temel komisyonun 31 Ocak 1923'te yapılan ortak toplantısında, üzerinde herhangi bir mutabakat sağlanmamış konulara ilişkin düzenlemeleri de içeren 160 maddelik bir barış antlaşması taslağı Türk heyetine verildi.⁷⁴ Bu taslak metnin mimarı olan Curzon'a göre sunulan barış taslağı, taraflar arasında “barışı” sağlamanın yanında Türkiye'nin yeniden kuruluşu ve devletler arasında iş birliğini amaçlıyordu. Bu taslak, “Türk Devleti'nin” “*Asya'da olduğu kadar Avrupa'da da yerini yeniden almasını ve [...] uluslar topluluğuna yeniden katılmasını sağlama amacı gütmektedir.*”⁷⁵ Türk heyeti 4 şubat 1923'te taraflara sunduğu cevabında, iletilen taslağa büyük oranda katıldığını, bununla birlikte toprak sorunları, uyrukluks, azınlıklar, malî hükümler, tamirat, ulaşım yolları, sağlık sorunları, savaş esirleri, mezarlıklar, Boğazlar rejimi, Trakya sınırı, Türkiye'de yargı ve ticaret rejimi ve genel af gibi konularda birtakım değişikliklerden sonra anlaşma sağlanabileceğini belirtti. Müttefik heyetlerin beklentilerini bulamaması üzerine konferans 4 Şubat 1923'te kesildi.⁷⁶

⁶⁹ Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, 130-131; Şimşir, “Lozan ve Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu”, 37-38; Oran, “Lausanne Barış Antlaşması”, 21-22.

⁷⁰ *İsmet İnönü Hatıralar*, 2. Kitap, 88. Ayrıca bkz. A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*. (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990) 11; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 236.

⁷¹ Le Temps'in İstanbul muhabiri Gentizon'un bu ifadesi için bkz. P. Gentizon, “L'etat d'esprit en Turquie”. *Le Temps* (28 Fevriyer 1923), 2'den aktaran *Batı Basınında Lozan Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercüme*, 299. Glasneck'e göre, “Türkiye, yeni imtiyaz antlaşmaları ile iktisat politikasında ellerini bağlatmaya razı değildi.” Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, 215.

⁷² Ömer Kürkçüoğlu ve Çağrı Erhan, “Lozan Gelişmeleri”, *Yaşayan Lozan* içinde., Editör Çağrı Erhan (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003), 77.

⁷³ Başvekil Rauf Bey'in buna verdiği cevapta, komuta kademesinden aldığı “Kahraman ordumuz[un] her ihtimale karşı müheyyâ [hazır]” olduğunu dile getirmesi önemlidir. Bkz. Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*. (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990) 270-271.

⁷⁴ Buna ek olarak çeşitli konuları içeren yedi taslak metin daha verildi. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt I, Kitap II*, 53-129; Kürkçüoğlu ve Erhan, “Lozan Gelişmeleri”, 83; Demirci, *Belgelerle Lozan*, 112, 116. “Muahede projesi iki gün evvel elimize verilmişti. Bu iki gün içinde projeyi tetkik ettiğimiz zaman gördük ki, bizim arzu ettiğimiz, bizim hedef tuttuğumuz bir Türkiye elde edilmiş olmuyordu. Kapitülasyonlar mevzuunda istediğimizi vermiyorlar. Mali meselelerde tekliflerimizin hiçbirini nazarı dikkate almamışlar. Önümüze birtakım imtiyazlar çıkarıyorlar. Mali mesele olarak müttefiklerin diğer bütün muahedelerde yaptıkları, alıştıkları bir zarar ve ziyan hesabından bahsediyorlar.” Bkz. *İsmet İnönü Hatıralar*, 2. Kitap, 91.

⁷⁵ Sevr'e göre “cömert” olduklarını vurgulayan Curzon'a göre “Türkiye'ye sunulan andlaşma, yalnız bir devletin ya da birtakım devletlerin değil, fakat gerek barışın yeniden kurulmasında, gerekse Türk ulusunun refah yoluna yeniden girişinde çok yakından ilgili bütün devletlerin ortaklaşa sundukları bir andlaşmadır.” *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt I, Kitap II*, 33, 35.

⁷⁶ Kürkçüoğlu ve Erhan, “Lozan Gelişmeleri”, 85; Demirci, *Belgelerle Lozan*, 119-122. “Lozan Konferansında inkitadan evvel ve inkitadan sonra dokuz aya yakın süren mücadele devrinde en çok sıklığı, konferansı bölen bu şubat konuşması ve şubat

3. Mustafa Kemal'in Batı Anadolu Gezisi, Türkiye İktisat Kongresi ve Batılı Devletlere Verilen Mesajlar

Mustafa Kemal, iktisadî yeniden yapılanma ve gelişme gerekliliği konusunda gerçekçi bir görüşe sahipti.⁷⁷ Bunun izlerini iktisat kongresi arifesinde 14 Ocak'tan 17 Şubat'a kadar süren yurt gezisinde görmek mümkün. Bu bağlamda, “*Türklerin tamamen bağımsız modern bir ulus devlet olma iddiaları, Lozan'da eşit muamele görme talebi ve Mustafa Kemal'in 1923'teki Anadolu turu esnasında Türkiye'yi modernleştirmek için radikal tedbirler alma vaatleri arasındaki paralelliği gözlemlemek çok ilginçtir.*”⁷⁸ Mustafa Kemal, piyasa ilişkilerinin en gelişmiş olduğu Batı Anadolu'da yaptığı bu gezide, kuracağı parti ve izlenecek ekonomik politikalara değindi ve oluşturulacak yeni toplumsal yapıda tüm toplumsal katmanların uyumlu bir bütünlük içinde yer alacağını, işlevlerini yerine getireceğini dile getirdi.⁷⁹ Bu gezi sırasında Lozan Konferansı'na da sık sık değinen Mustafa Kemal, barışın herkesin çıkarına olduğunu vurgularken, bir anlamda İzmir'deki kongrenin açış konuşmasının ipuçlarını veriyordu. Örneğin 15 Ocak 1923'te Eskişehir'de yaptığı konuşmada Lozan Konferansı'nın eskiye dayanan mücadeleyi çözmeye çalıştığını, meselenin çözümünün kolay olmadığını teslim eden Mustafa Kemal, ancak bunun sorumluluğunun “bize” ait olmadığını vurguluyordu. Barışın herkesin çıkarına olduğunu vurgulayan Mustafa Kemal'e göre sorunun çözümünü zorlaştıran, “*adli, insanî bir zihniyete mâlik*” olmayan “*düşmanlarımızdı.*”⁸⁰ Mustafa Kemal, İstanbul basınının 16-17 Ocak'ta Lozan'a ilişkin yönelttiği sorulara verdiği cevaplarda ise kapitülasyonlar konusunda bir ilerleme olduğunu, malî kapitülasyonların esas olarak reddedildiğini, ancak adli kapitülasyonlar konusunda ısrarlı davrandıklarını belirtiyordu.⁸¹ Yine Alaşehir'de bundan sonraki zaferlerin süngüye değil, ekonomiye ve bilime dayanacağını, “*yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlan*”mak⁸² gerektiğini belirten Mustafa Kemal, Balıkesir'de yaptığı konuşmadaysa büyük arazi sahipleri ve sermaye sahibi insanların yokluğundan şikayet ediyordu.⁸³ Mustafa Kemal, iktisadî yeniden yapılanma ve gelişme gerekliliğinden söz ederken, bunun yabancı sermaye girişini yöreklendireceğini, daha doğrusu Batı'yla iyi ilişkiler kurulacağına dair inancını ortaya koyuyordu. Bir anlamda bağımsızlığı zedeledikçe Batı'nın kapitalist sistemine eklemle konusunda bir sorun olmayacağını dile getirmeye çalışıyordu. Bununla birlikte Ankara Hükûmeti'nin barıştan yana olduğunu sık sık dile getiren Mustafa Kemal'in, zaman zaman harbe hazır olduklarını vurgulamayı ihmal etmediğini belirtelim. Bu süreçte Refet Paşa ve İsmet Paşa'nın Batı basınına verdiği demeçler de benzer şekilde Batı'nın kaygılarını giderme ve Batı'ya güven vermeye yönelikti. Refet Paşa'nın İngiliz muhabirle, muhtemelen Mustafa Kemal'in bilgisi dahilinde yaptığı söyleşi, Ankara'nın mesajının iletilmesi açısından önemliydi. “*İngiliz, Fransız ve Amerikalı sermayedarlara, teknik danışmanlara ve uzmanlara gereksinimiz olacak. Yeni devletimizi inşa etmek amacıyla onları davet etmek niyetindeyiz.*” diyen Refet Paşa, mesajı net bir şekilde şöyle dile getiriyordu: “*Eğer Türkiye'nin asgari taleplerini içeren Misak-ı Milli'yi kabul ederse, Türkiye İngiltere'nin arzuladığı gibi davranır.*”⁸⁴ Benzer şekilde *Le Petit Parisien* gazetesine verdiği demeçte

kesilmesidir. 4 Şubat akşamı yaptığımız bu uzun toplantıda en nihayet, Lord Curzon'a biz bunları kabul etmeyeceğiz, dedim.” Bkz. *İsmet İnönü Hatıralar*, 2. Kitap, 92.

⁷⁷ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 84.

⁷⁸ Halil İnalçık, *İmparatorluktan Cumhuriyete*. (İstanbul: Kronik Kitap, 2021) 222.

⁷⁹ Keser, *Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik*, 66.

⁸⁰ “İtilâf Devletleri bir netice-i müsbeteye vâsil olmak arzu ederlerse mutlaka eski zihniyetlerini bırakmak ve insanî bir zihniyetle görüşmek mecburiyetindedirler. [...] Bütün milletçe şâyân-ı arzudur ki sulh olsun! Filhakika bu sulhun teessüsü hem cihanın menfaati, hem de bizim menafî'imiz icabıdır. Biz evvelâ kendi menfaatimize mugayyir olan ve bütün cihanın selb-i huzuruna [huzurunun bozulmasına] badi bulunan [neden olan] harbin devamına taraftar değiliz. [...] Eğer cihan-ı medeniyet tashih-i fikr etmeyenlerin fikirlerinin tashihine sâi [yardımcı] olursa sulh olmasına mâni kalmayacaktır. Fakat bu samimî arzularına rağmen harbte ısrar ederlerse, milletimiz bunu mukadder ve zarurî addederek şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da daha büyük azm ü imân ile bu mukadderata tâbi olacağız.” Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993) 56.

⁸¹ Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, 88-95.

⁸² “Alaşehir'de Halkla Konuşma (25/26. I. 1923)”, *Atatürk'ün Söylev Demeçleri II (1906-1938)*. Derleyen Nimet Arsan, (Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997), 76.

⁸³ “Biliyorsunuz ki, memleketimiz çiftçi memleketidir. [...] Milletimizin ekseriyeti âzimesi çiftçi ve çobandır. [...] Bizde büyük araziye kaç kişi maliktir? Bu arazinin miktarı nedir? [...] Sonra sanat sahipleriyle kasabalarda ticaret eden küçük tüccaran gelir. [...] Çiftçilerin karşısında olduğunu farzettığımız büyük arazi sahipleri gibi bu ticaret erbabının karşısında da büyük sermaye sahibi insan yoktur. Kaç milyonerimiz var? Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilâkis memleketimizde birçok milyonerlerin hattâ milyarderlerin yetişmesine çalışacağız.” “Balıkesir'de Halkla Konuşma (7. II. 1923)”, *Atatürk'ün Söylev Demeçleri II (1906-1938)*. Derleyen Nimet Arsan, (Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997), 76, 101-102.

⁸⁴ Manchester Guardian'dan aktaran Demirci, *Belgelerle Lozan*, 84.

“Yabancı aleyhtarlığı programımız olmadığını size temin edebilirim.” diyen İsmet Paşa, geçiş döneminde olan Türkiye'nin yurdunu onarabilmesi için “dostlarının” yardımı ihtiyacı olduğunu vurguluyordu. Hamitoğullarının vurguladığı gibi burada her ne kadar Fransızlara seslenilse de Ankara, Batı dünyasıyla yakın bir iş birliğine gereksinim duyduğunu ve Batı'dan kopmanın söz konusu olmadığını ortaya koyuyordu.⁸⁵

3. 1. Türkiye İktisat Kongresi ve Batılı Devletlere Verilen Mesajlar

Böyle bir atmosferde İzmir'de 17 Şubat-4 Mart 1923'te İktisat Kongresi toplandı. Kongrenin Lozan Görüşmelerinin kesildiği bir dönemde toplanması dikkat çekici olsa da⁸⁶ kongrenin toplanmasına yönelik iradenin 21 Kasım 1922'de, yani Lozan Görüşmelerinin başlamasından hemen sonra dile getirilmesi önemlidir. İktisat Vekili Mahmut Esat [Bozkurt] Bey, TBMM'de yapılan görüşmelerde, 21 Kasım 1922'de, Mustafa Kemal'e bir telgraf çekerek hem kongreye ilişkin görüşünü ve onayını hem de kongrenin fahri başkanı olmasını istediğini dile getirmektedir. İstanbul'daki tüccar ve çiftçilerin Avrupa'nın uzak ülkelerindeki tüccar ve çiftçileri tanıdıkları halde Anadolu'dakileri tanımadığını vurgulayan İktisat Vekili, kongrenin toplanma amacını “Büyük içtimada yekdiğerini tanımayan memleketin öz evlatları”nın birbirlerini tanımalarını ve “memleketin iktisat ihtiyaçlarını bir kerede bir arada düşün”melerini sağlamak olarak açıklamıştı. İktisat Vekili'nin memleketin ilk olarak çözülmesi gereken meselesinin “kredi meselesi” ve memlekette eksik olan şeyin “nakdi sermaye” olduğunu vurgulaması önemlidir.⁸⁷ Mahmut Esat Bey'in bir iktisat kongresi toplama girişiminde gerek Türkler gerekse Batılılarca konferansın birkaç hafta içinde biteceğine dair bir algı etkili olmuş olabilir.⁸⁸ Basında kongrenin toplanacağına yönelik haberler ise Ocak 1923'ten itibaren yer almaya başlamıştı.⁸⁹

İktisat Kongresi'yle Millî Mücadele'yi yürüten öğelerin niteliğinin, ekonomik alanda da “somutlaştırılmak isten”diğini belirtmekte fayda var.⁹⁰ Bunun yanında kongrenin temelde iki amaçla toplandığını belirtebiliriz. İlki, Türk ulus-devletinin ekonomik alanda gelişmesi için izlenecek yolu saptamak ve/veya ulusal bir ekonomiyle devletin temelini oluşturacak ekonomik güçleri geliştirmektir. Bunun yanında Millî Mücadele yıllarında Ankara Hükûmeti'yle sağlıklı bağlar kuramamış başta İstanbul'un Türk-Müslüman sermaye çevrelerinin siyasi iktidarla kaynaşmasını sağlamak ve askerî-bürokrat kadronun bu kesimlerle kurulacak ilişkiler çerçevesinde iktidarını sağlamlaştırmanın da amaçlandığını söyleyebiliriz.⁹¹ İkincisi ise Batı'nın kapitalist devletlerine Türk ulus-devletinin ekonomide izleyeceği politikaları açıklayarak yeni iktisadi yapı konusunda Batı'ya güvence vermektir. Başka bir ifadeyle başta İngiltere olmak üzere Batı'ya, Türk ulus-devletinin kapitalist sistem içerisinde kalacağı mesajını vermek ve Türk-Sovyet ilişkilerinin Batı'da oluşturduğu kaygıyı gidermek amaçlanmıştı. Ancak aşağıda ele alınacağı gibi kongrede kapitülasyonların kabul edilmeyeceğine yönelik söylem, Türk ulus-devletinin kapitalist sisteme kendi şartlarıyla, tam bağımsız bir üye olarak katılmak istemesiyle yakından ilgiliydi.⁹² Buradan hareketle İktisat Kongresi, ekonomi kongresi olmanın ötesinde politik yönü ağır basan bir kongre olarak ele alınabilir.⁹³ Bunu özellikle Mustafa

⁸⁵ Beşir Hamitoğulları, “İktisadi Sistemimizin Oluşmasında Lozan Andlaşmasının Etkileri”, *Lozan'ın 50. Yılına Armağan* içinde., (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1978), 179.

⁸⁶ Yalman, bir iktisat kongresinin tamda Lozan Görüşmelerinin kesildiği bir zaman diliminde toplanmasını “Bir hüsn-ü tesadüf addetmek lazım gel”diğini belirtmektedir. Ahmet Emin [Yalman], “İktisat Kongresi”. *Vakit* (15 Şubat 1923), 1'den aktaran A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*. (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971), 42. Orient News'ta yer alan benzer bir yaklaşım için bkz. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 63.

⁸⁷ “Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in İzmir'de toplanacak İktisat Kongresine dair suali ve İktisat Vekili Mahmud Esad Bey'in cevabı için bkz. *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 27, 5.2.1339 [1923], s. 171.

⁸⁸ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 44; Timur'la benzer ifadeleri dile getiren Özgür, Lozan Görüşmelerinin “Kesilme anında İzmir İktisat Kongresi'nin toplantıya çağırılması[nın] rastlantıya bağlı bir durum” olmadığını, bu kadar delegeyi kıyım ortasında İzmir'de toplamanın pek kolay olmayacağını belirtmektedir. Bkz. Özgür, *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, 84.

⁸⁹ Bu konuda bkz. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 65-84.

⁹⁰ Kepenek'e göre “Kongre, kararlarından da anlaşılacağı gibi, geleceğin ekonomisinde tek öge olarak Türk'ü alır.” Bkz. Kepenek, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, 33.

⁹¹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2007), 45; Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, 75-76, 103; Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), 148-149; Kepenek, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, 33.

⁹² Kepenek, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, 33; Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, 179, 182; Oran, “Dönemin Bilançosu”, 107; Oran, “Lausanne Barış Antlaşması”, 218; İhsan Ömer Atagenç, “İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Dış Politikasının İnşasındaki Rolü”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6, no. 5 (2017): 97.

⁹³ Kuruç'a göre kongre, “Ekonomik olmaktan önce siyasal başarıdır. Çünkü, Lozan Görüşmelerinin özellikle ilk döneminde, neler getireceği belli olmayan 1923 yılında bir tür iktidar boşluğu havası yaygındır.” Toprak ise kongrenin Batı dünyasına

Kemal Paşa'nın kongreyi açış konuşmasında görmek mümkündür. Mustafa Kemal konuşmasında Batı modernleşmesinin ulus-devlet, ulusal egemenlik, dünyevî iktidar anlayışı, laik toplum düzeni, milliyetçilik ve pazar ekonomisi gibi temel kavramları üzerinden seslenerek yeni Türk devletinin muasır dünya ile bütünleşme iradesini ortaya koydu. Osmanlı düzeninin esaslı bir eleştirisini yapan, kılıcın değil sabanın, yani ekonominin bir toplumu ayakta tutan aslı unsur olduğunu vurgulayan, bir anlamda Osmanlı'yı Türk ulus-devletinin "öteki"si olarak kodlayan Mustafa Kemal, içinde bulunulan "millî devir"e dikkat çekti. Mustafa Kemal'e göre "milletimizin" gerçek bir kurtuluşa ulaşabilmesi için "Misak-ı Millî'nin ifade ettiği ruh ve mana" ile "Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun tespit ettiği" hakikatler olmak üzere iki ilkeye dayanması şarttı. Misak-ı Millî'nin ulusun tam bağımsızlığını sağlayan iktisadî gelişmesine engel olan bütün nedenleri ortadan kaldıran temel metin olduğunu belirten Mustafa Kemal, Teşkilât-ı Esasiye'nin de Osmanlı Devleti'nin yerine Türkiye devletinin kurulduğunu ilan eden bir kanun olduğunu belirtmişti.⁹⁴ Hafizoğullarının belirttiği gibi Mustafa Kemal, "ulusal egemenlikle" "iktisadî egemenlik" arasında mutlak bir korelasyon kurarak "Hakimiyet-i milliye[nin], hakimiyet-i iktisadiye ile tarsin edilme"si gerektiğini vurgulamıştı.⁹⁵ Mustafa Kemal'e göre siyasî ve askerî zaferlerin anlam kazanabilmesi, iktisadî zaferlerle taçlandırılmasına bağlıydı. Nitekim Lozan Görüşmelerinde "Bizi sulha kavuşmaktan men eden" sebepler iktisadîydi.⁹⁶ Mustafa Kemal'in kongrede dile getirdiği bu ifadeler, aslında yukarıda dile getirdiğimiz "Ordular İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" emrinin ve mücadeleyi yürüten asker-sivil aydın kesimde hâkim olan "muasırlaşmayla" "milliyetçiliğin" bağdaştırılmasının bir yansımasıydı. Bu, hem "meşru" hem de "Her medenî milletin mâlik olduğu şey"di.⁹⁷ Bu ifadelerin Lozan Görüşmelerinin kesildiği bir dönemde dile getirilmesi önemlidir.

İktisat Kongresi'nin "dışsal kökenini"⁹⁸ Lozan Görüşmelerinin oluşturduğu ortadadır. Başka bir ifadeyle Lozan Görüşmelerinin kesildiği bir sırada Ankara Hükûmeti'nin, Batılı devletlere "bir an önce toplu bir şekilde görüşlerini bildirme"si gerekliydi.⁹⁹ Çünkü, Mustafa Kemal'in açış konuşmasında vurguladığı gibi müzakerelerin kesilmesinin en önemli nedeni iktisadîydi.¹⁰⁰ Lozan Görüşmeleri sırasında Türk heyetinin Batı dünyasında oluşan kaygıyı yakından gördüğünü söylemek mümkündür. Özellikle İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batılı devletlerin iki önemli kaygısı söz konusuydu. İlki, Türkiye'deki alacaklarını içeren kısa süreli çıkarlarıyla, ikincisi Ankara'nın seçeceği ve Batı'nın uzun süreli çıkarlarıyla ilişkili olan ekonomik, sosyal sistemle ilgiliydi. Bu bağlamda kongre açış konuşmasında siyasal bağımsızlık kazanılmış olduğundan artık ekonomik bağımsızlığın önemli olduğuna vurgu yapan Mustafa Kemal, "Dinleyicilerinin üzerinden, barış konferansındaki Fransız ve İngiliz delegelerine hitap etmekteydi."¹⁰¹ Aslında söz konusu bu kaygıyı azınlık sorununun görüşüldüğü sırada Curzon net bir şekilde ortaya koymuştu. "Türkiye'den istirhamım, tekrar inkişaf edebilmek için serbest Türkiye'nin bizimle birlikte, hulus [samimi] birliği ile çalışmasıdır. Böyle bir Türkiye, dünyanın

Türkiye'nin izleyeceği rotayı gösteren, "Aslında politik yönü ağır basan, iktisadi açıdan de facto sembolik nitelikte bir kongre olduğunu" dile getirmektedir. "Kongrenin iktisadi bakımdan bir fikir jimnastiğinin ötesine geçemediğini söylemek de mümkündür. Yine, Türkiye'nin uygulayacağı ekonomik sistem konusunda Batı dünyasında oluşan kaygıları gidermek bakımından, İzmir İktisat Kongresi'nin önemli bir gösterge rolü oynadığı açıktır." Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye*. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018) 302-303; Metin Toprak, "İzmir İktisat Kongresi: Bir Gelecek Perspektifi", *İktisat İşletme ve Finans* 19, no. 214 (2004): 115-116, 118.

⁹⁴ Mustafa Kemal'in İktisat Kongresi'ni açış konuşması için bkz. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 243-256; Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, 57-69.

⁹⁵ Bkz. Zeki Hafizoğulları, "İzmir-İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XVI, no. 46 (2000): 297.

⁹⁶ "Siyasî ve askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun iktisadî zaferle tetviç edilemezse semere-i netice payidar olamaz. En kuvvetli ve parlak zaferimizi de tetviç eden semerat-ı nafıayı temin için hâkimiyet-i iktisadiyemizin temin ve tarsini lâzımdır." Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 251, 254.

⁹⁷ "Biz, kimseden fazla bir şey istemiyoruz. Her medenî milletin mâlik olduğu şeylerden mahrum edilemeyiz. Haklarımız tabii meşrudur, bize lâzımdır. Ne kadar haklı isek bunu müdafaa için de memleket ve milletimizin kabiliyeti ve kudreti de o kadardır." Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 254.

⁹⁸ Hamitoğulları, "İktisadî Sistemimizin Oluşmasında Lozan Andlaşmasının Etkileri", 177. Afetinan'a göre de "Henüz sulh antlaşmasının imzalanmadığı hatta Lozan Konferansının bir bakıma ekonomik meselelerden dolayı ara verilen müzakereleri arasında toplanan bu kongre her bakımdan ilgi çekicidir." Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, 13. Benzer bir yaklaşım için bkz. Atagenç, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Dış Politikasının İnşasındaki Rolü" 96.

⁹⁹ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 45; Kepenek, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, 33.

¹⁰⁰ "Memleketimizi artık esir ülkesi yaptırmayız. Nazar-ı dikkatimizi celbetmiş olan Konferansın son müzakeratı bu nokta ile alâkadardır. Lozan Konferansının talike uğraması [ertelenmesi] aynı mes'eale ve noktadan münbaistir [dolaydır]." Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 253; Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, 66.

¹⁰¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 283; Hamitoğulları, "İktisadî Sistemimizin Oluşmasında Lozan Andlaşmasının Etkileri", 174.

hürmetine layık olur."¹⁰² Bu bağlamda kongrede özellikle rejiminin gelişme yönünün ortaya konulması ve yabancı sermayeye açıklık getirilmesi, kısaca Batı'nın kaygılarının giderilmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal'in yukarıda ele aldığımız konuşmasında rejimin gelişme yönü net bir şekilde ortaya konulmuştu. Hafizoğulları'na göre bunun yansımalarını kongrede kabul edilen "*Misak-ı İktisadî*" kararlarında da görmek mümkündür. İktisat Kongresi'nde kabul edilen Misak-ı İktisadî'nin ilk maddesinde millî sınırlar içinde bağımsız bir Türkiye'nin dünya barışına katkıda bulunacağı belirtilirken, ikinci maddesinde kan ve canla elde edilen "millî hakimiyetin" hiçbir şeye feda edilemeyeceği ve Türkiye halkının millî hakimiyete dayalı meclis ve hükümetine daima bağlı olduğu vurgulanmıştı.¹⁰³ Bu iki madde, aslında Batı'daki hakim devlet anlayışının, ulus-devlet anlayışının dile getirilmesiydi. Hafizoğulları'na göre bu iki madde, devletin üç temel unsurunu ortaya koyması bakımından önemliydi. Egemenliğin kaynağının "beşerî irade" ve insan unsurunun "ulus" olduğunu ortaya koyan bu maddeler, teritoryal olarak da Türk-Müslüman kitlenin çoğunlukta olduğu Anadolu'yu temel alıyordu. Dolayısıyla İzmir'deki İktisat Kongresi'nden Batılı devletlere yeni Türk ulus-devletinin ulusal egemenliğe dayalı laik bir devlet olduğu dile getiriliyordu. Bütün bunların konferansın kesildiği bir sırada vurgulanması, yani Türk toplumunun önüne ulaştırılması gereken "*medenî dünya düzeyi*"nin konulması önemlidir.¹⁰⁴ Bu durumun Mustafa Kemal tarafından kongre açış konuşmasında "*medenî, medenî dünya*" ve "*medeniyet*" vurgularıyla dile getirildiğini bir kez daha belirtmekte fayda var. Yukarıda vurgulandığı gibi kongrede ülke ekonomisine çekidüzen vermenin yanı sıra kurulacak yeni iktisadî yapı konusunda Batı'ya güvence verilmesi amaçlanmıştı. Özellikle Millî Mücadele yıllarında Türk-Sovyet yakınlaşması, Batı'yı kaygılandırmıştı. Sovyet Rusya'nın izlediği ekonomi politikasının Ankara'da karşılık bulacağına dair algı, Batı'nın liberal çevrelerini endişelendiriyordu. TBMM'de Bolşeviklikten yana mebusların varlığı ve resmî yayınlarda bakan ifadesinin yabancı dile çevrildiğinde, tıpkı Sovyet Rusya'da olduğu gibi "komiser" sözcüğünün kullanılması, Batı'nın dikkatinden kaçmıyordu. Bu bağlamda kongrede bu kaygılar giderilerek yeni rejimin kolektivist bir çizgi izlemeyeceği Batı'ya duyuruluyordu.¹⁰⁵ Bu süreçte Batı'da oluşan kaygının bir diğer önemli ayağını yabancı sermaye sorunu oluşturuyordu. Lozan görüşmeleri kesilince Batılılar ve Yunanlılar, Ankara Hükümeti'nin yabancı sermayeye karşı olduğu konusunda bir kampanyaya başlamışlardı. Nitekim kongreden önce buna tepki gösteren Mahmut Esat Bey, Yunanlıların "bize karşı" güvensizlik oluşturmak için ciddi bir mesafî yaptığını, oysa gerçeklerin bunun tam tersi olduğunu belirtmişti. Mahmut Esat Bey, İktisat Kongresi'nin amacının Türklerle yabancılar arasında ve özellikle "*garp ilm-ü irfan sermayesi*"yle bağlantı kurmak ve bunun "*bilâ vasıta tesis-i münasebet*"ini sağlamak olduğunu dile getiriyordu.¹⁰⁶ Meclis'te yaptığı konuşmada da bu konuya değinen İktisat Vekili, Türkiye'nin her medenî millet gibi iktisadî hayatta bağımsızlık ve özgürlük istediğini ve yabancı sermayeye açık olduğunu vurguluyordu.¹⁰⁷ Mustafa Kemal ise kongre açış

¹⁰² Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, 196.

¹⁰³ Kongrede kabul edilen Misak-ı İktisadî kararları için bkz. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 387-388; Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, 19-20.

¹⁰⁴ "Esasen Lozan Konferansına katılan devletlere de bir mesaj veren İzmir İktisat Kongresi, kurulacak devletin düzeninin, en başta 'laik devlet', 'millî devlet' ve bu iki ilkenin zorunlu sonucu olarak 'cumhuri devlet düzeni' olmasını işaret etmiştir. [...] Açıkçası laik devlet düzeni, bu düşüncede, sadece barış anlaşmasından sonra kurulacak 'kurulmuş iktidarın' zorunlu bir şartı değildir, aynı zamanda Türk toplumunun ulaşılması gereken bir 'uygarlık düzeyi' edinmesi zorunlu bir 'insanlık' göstergesidir." Hafizoğulları, *İzmir-İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler*, 294-297.

¹⁰⁵ Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, 182-183. Barış Konferansı öncesi Ankara'nın siyasetine dair The Times'ta yer alan şu satırlar meseleye ışık tutmaktadır: "Benimsedikleri siyaset saldırgan Bolşevik siyasetidir. Her ne kadar Bolşevik umdeleriyle hareket etmediklerini temin ediyorlarsa da Bolşevik müttefiklerinin siyaset yöntemlerini iyi öğrendikleri aşikârdır." "The Defence of Peace". *The Times* (9 November 1922), 13'ten aktaran *Batı Basınında Lozan Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercüme*, 34.

¹⁰⁶ "İktisat Kongresi: Ecebi Parası ve Türkler-Atina Ajansı'nın Güllünç Bir Tebliği Münasebetiyle", *Akşam* (7 Şubat 1923), 3'ten aktaran Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 7.

¹⁰⁷ "İktisat Kongresinden maksat ecnebi sermayesine karşı birtakım husumetlerin ilânı ve ecnebilere karşı buğz [nefret] ve adavet [düşmanlık] izharı için İktisat Kongresi'nin toplandığını söylüyorlar. Yalan söylüyorlar. [...] Türkiye her medenî devlet gibi her vâdide olduğu gibi iktisadiyatta da istiklâl ve hürriyet istemekten başka bir şey yapmıyor ve iktisat kongresi de bunun için topluyor. Ecnebi sermayesine karşı Türkiye milletinin hiçbir buğz ve adaveti yoktur ve onun memleketine girmesi için her türlü teshilatı [kolaylığı] da bütün medenî milletlerde olduğu gibi göstermeye amadedir. Ancak kendimizi [...] hiçbir milletten geri görmediğimiz gibi hiçbir milletten de aşağı şerait kabul ederek Türkiye'yi esirler ülkesi haline getirmeyiz efendiler. [...] Türkiye esirler ülkesi olmasın. Her medenî millet gibi muamele görsün. Bu tarzda muamele etmeyi muvafık gören ecnebilere sermayesine kapımız açıktır. Memleketimiz açıktır." *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 27, 5.2.1339 [1923], s. 172-173. Mahmut Esat Bey, basına verdiği demeçlerde benzer ifadelerde bulunmuşsa da kongreye katılanların tamamının Türklerden olduğuna dikkat çeken Batı basını, Türkiye'nin "İstikbalde kendi iktisadiyatına ve kendi sermayesine istinad edece"ğini ve "ecnebil[er]in] Türkiye'ye sermaye getirmekten kork"tuğunu, "sulthan bile sonra Türkiye'ye sermaye gelebilmesi için uzun bir zaman geçmesi lâzım geleceği"ni dile getirmişti. Bkz. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 10-11, 63.

konuşmasında Osmanlı dönemindeki bağımlılık ilişkilerinden yakınlıkla “*Osmanlı ülkesinin ecnebilere müstemlekesinden başka bir şey*” olmadığını dile getirmişti. Bağımsız bir devletin kendi vatandaşına koyduğu vergiyi yabancılardan da alması ve yabancılar üzerindeki “yargı yetkisine” sahip olması gerektiğini belirten Mustafa Kemal, konuşmasının sonuna doğru “*ecnebî sermaye*” konusuna değinerek, Türk devletinin siyasal bağımsızlığını tehdit etmemek koşuluyla yabancı sermayeden yana olduğunu vurgulamıştı.¹⁰⁸ Mustafa Kemal ve Mahmut Esat Bey’in dile getirdiği bu ifadeler, bağımsız Türk ulus-devletinin kapitalist sisteme eklenmesinin hangi koşullarda mümkün olabileceğinin dışı vurumuydu. Bu bağlamda bu ifadeler, genel olarak Türk ulus-devletinin bağımsızlığını sıkıntıya sokan engellerin kaldırılması koşuluyla kapitalist Batı sistemine eklenme doğrultusunda birtakım adımlar atılacağına bir göstergesidir.¹⁰⁹ Şüphesiz bu engellerin başında kapitülasyonlar gelmekteydi. Ayrıca metropol kapitalistlerle Türkiye’de onlarla iş yapma durumundaki Türkler-Müslümanlar arasında aracılık yapan gayrimüslimlerden kaynaklanan rahatsızlığa dikkat çekilmiş ve “mutavassıt”lık yapması gerekenlerin Türk-Müslüman kesim olduğu vurgulanmıştır. Kongrede özellikle Mustafa Kemal ve Mahmut Esat Bey’in yabancı sermayeye yaklaşımı hem Batı’daki kaygıları gidermeye hem de Millî Mücadele’yi yürüten kadro içindeki bağı güçlendirmeye yönelikti.¹¹⁰ Tunçay’ın ifadesiyle “*Savaşın sonra, çağdaşlaşmak, yani Batı gibi olmak için, kapitalist ülkelerin ekonomi anlayışıyla hareket etmek doğal göründü.*”¹¹¹ Bütün bunların ve elbette diğer faktörlerin, 23 Nisan 1923’te başlayan Lozan’ın ikinci döneminde karşılık bulduğunu belirtmek mümkündür. Bu bağlamda 24 Temmuz 1923’te imzalanan antlaşmanın “*Ekonomik ve mali hükümlerinin ‘olağanüstü’ bir biçimde Türkiye’nin yararına düzenlendiği değerlendirilmesi, o günün koşullarında bir abartma sayılmamalıdır.*”¹¹²

Sonuç

I. Dünya Savaşı sonunda Anadolu’nun emperyal güçler tarafından işgali, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki kadronun yerel ve bölgesel direniş örgütleriyle bütünleşmesini kolaylaştırdı. XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında imparatorlukta Batılı anlayışların hakim olduğu kurumlarda eğitimlerini tamamlayan askerî-bürokratik kadro, bizatihi imparatorluğun çözülüşüne şahitlik etmişti. Mustafa Kemal liderliğindeki askerî-bürokratik kadro, özellikle XX. yüzyılda İttihat ve Terakki iktidarında “millî iktisat” politikasıyla etkinliğini artıran Müslüman-Türk tüccarlarla, eşrafı yanına çekerek kitleyle bütünleşmenin yollarını aradı. Amaç, Anadolu’da “istikal-i tam” anlayışıyla bir ulus-devlet kurmaktır. Bu amaç, Millî Mücadeleyi yürüten kadroların değer yargıları ve sınıfsal niteliğiyle örtüşüyordu. Yukarıda değinildiği gibi bir ayakları imparatorluk geleneğinde olan kurtuluşu yürüten kadronun, ekonomik ve siyasal yönden sömürge haline getirilmiş bir imparatorluk düzenini kabul etmesi mümkün değildi. Bu, Misak-ı Millî için verilen askerî ve diplomatik mücadelelerle emperyal güçlere aktarıldığı gibi, TBMM heyetinin Lozan Görüşmelerindeki söylemine de yansdı. Barış görüşmelerinde

¹⁰⁸ “Bir devlet ki tebaasına koyduğu vergiyi ecnebilere koyamaz; bir devlet ki gümrükleri için rüsum muamelesi ve saire tanzimi hakkından menedilir, bir devlet ki ecnebilere üzerinde hak-kı kazasını tatbiken mahrumdur. O devlete müstakil denilemez. [...] Zannolunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz vâsidir. Çok say [emek] ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımızı riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lâzım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim sayımıza inzımam [ilave] etsin ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin.” Bkz. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, 248, 253. Kongrede kabul edilen Misak-ı İktisadi esaslarının dokuzuncu maddesinde yine yabancı sermayeye ve bu sermayeyle iş yapan “unsurlara” değinilmiştir: “Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur; ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk, ilim ve san’at yeniliklerini nereden olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt [aracı] istemez.” Bulutoğlu’nun belirttiği gibi iktidar yabancı sermayeye karşı kuşkulu davransa da yabancı sermayeyi bir bütün ve prensip olarak reddetmemiştir. Kenan Bulutoğlu, *100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye*. (İstanbul: Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970), 152.

¹⁰⁹ Elbette bu ve benzeri ifadelerin Batı’daki kaygıları tamamen ortadan kaldırdığını belirtmek zordur. Nitekim, “Yeni Türkiye hükümeti, Türk unsurunun bunca mümessili bulunan Asya kıtasında nüfuz sahibi olabilmek için bugün kendisiyle sulh yapacağı Avrupa’ya yarın istinat etmek istiyor mu?” diye soran Le Temps, devamında şunları dile getiriyordu: “Yoksa yapacağı sulha rağmen Avrupa’ya karşı durmak ve hudutları dahilinde yaşayan bütün Avrupalıları kaçırmak niyetinde midir? Bu ikisinden birini seçmek zorundadır.” “Après L’attentat de Cologne Avant les Pourparles de Londres”. *Le Temps* (21 Mars 1923), 1’den aktaran *Batı Basınında Lozan Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercüme*, 327.

¹¹⁰ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 150-151. Batı’yla kurulan ilişkilerin “idealler” mi, “çıkarlar” temelinde mi olduğu sorusuna bugüne kadar net bir yanıt verilemediğini belirten Atagenç’e göre, “İktisat Kongresi gibi oldukça kısa süren ve Lozan görüşmeleri bağlamında çözüm odaklı bir sürecin Batı ile ilişkilerdeki ‘ideal’ yönlerini aramak oldukça zor görünmektedir.” Atagenç, “*İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Dış Politikasının İnşasındaki Rolü*” 99. Atagenç, Ankara Hükümeti’nin ideali değil, reel olanı tercih ettiğini belirtse de mücadeleyi yürüten başta Mustafa Kemal olmak üzere kurucu kadronun fikir dünyasını “ideal olanın” şekillendirdiğini göz ardı etmemek gerekir.

¹¹¹ Tunçay, *Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması*, 188.

¹¹² Kepenek, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, 35.

emperyal güçler, ısrarla imparatorluk döneminde elde ettiği malî, iktisadî ve hukukî tahakkümü sürdürmenin yollarını aradı. Lozan Görüşmelerinin kesildiği bir sırada toplanan İktisat Kongresi'nde, özellikle Mustafa Kemal'in açış konuşmasında, hem Batı'nın geçirdiği siyasal dönüşümler çerçevesinde bir çözüm arandığı ortaya konuldu hem de Batı'yla hangi ekonomik koşullar çerçevesinde bütünleşebileceği vurgulandı. Diğer bir ifadeyle Türk ulus-devletinin kurucu kadrosu, siyasal bağımsızlığa saygılı bir kapitalist sisteme karşı olmadığını dile getirdi. Bu, anti-emperyalist bir mücadele veren Türk ulus-devletinin kurucu kadrosunun sınıfsal ve ideolojik niteliğiyle de uyumluydu. Nitekim Türk ulus-devletinin uluslararası arenada kurucu antlaşması olan Lozan'ın imzalanmasından sonraki siyasî, hukukî ve ekonomik düzenlemeler bunu doğrulamaktadır.

Kaynakça

- Afetinan, A. *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Ağır, Seven ve Eyüp Özveren. "Türkiye'ye Özgü Bir Keynes Etkisi: Versay Sulhu'nun Netayic-i İktisadiyesi." *John Maynard Keynes... Yine Yeniden*, Derleyen Deniz Taner Kılınçoğlu ve Emre Özçelik, 205-234. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Akçura, Yusuf. *Siyaset ve İktisat*. Hazırlayan Erol Kılınç, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Atağenç, İhsan Ömer. "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Dış Politikasının İnşasındaki Rolü." *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6, no. 5 (2017): 91-101.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk (1919-1927)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Atatürk'ün Söylev Demeçleri II (1906-1938)*. Derleyen Nimet Arsan, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997.
- Avcıoğlu, Doğan. *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e, 3. Cilt*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991.
- Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın, I. Kitap*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1976.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İnkılâp ve Kadro*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Batı Basınında Lozan Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercümeleler (1922-1923)*. Hazırlayan Nuri Sağlam, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023.
- Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2007.
- Bulutoğlu, Kenan. *100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1970.
- Çavdar, Tevfik. "Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* Cilt 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, 1074-1084.
- Demirci, Sevtap. *Belgelerle Lozan Taktik-Strateji-Diplomatik Mücadele 1922-1923*. Çeviren Mehmet Morali, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Emiroğlu, Kudret ve Erman Harun Karaduman. "Sunuş." John Maynard Keynes, *Versay Sulhu'nun Netâyic-i İktisadiyesi "Versay Barışı'nın İktisadi Sonuçları"*. Çeviren Ali Fethi Okyar, Yayına Hazırlayan Kudret Emiroğlu ve Erman Harun Karaduman, 9-27. İstanbul: Isık Yayınları, 2018.
- Glasneck, Johannes. *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*. Çeviren Arif Gelen, Ankara: Onur Yayınları, 1976.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi I Erzurum Kongresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi II Sivas Kongresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar. "1919-1939 Dönemi." *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Mehmet Gönlübol vd. 31-34. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- Hafızoğulları, Zeki. "İzmir-İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XVI, no. 46 (2000): 289-311.
- İlkin, Selim. "Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi." *ODTÜ Gelişme Dergisi*, no. 2 (1971): 199-231.
- İsmet İnönü Hatıralar, 2. Kitap*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.
- İnalçık, Halil. *İmparatorluktan Cumhuriyete*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Karacan, Ali Naci. *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993.
- Kazancıgil, Ali. *Türkiye Üzerine Basmakalıp Düşünceler*. Çeviren Şirin Tekeli, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Kemal, Mustafa. *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993.

- Kepenek, Yakup. *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Verso Yayıncılık, 1990.
- Keser, İhsan. *Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.
- Keynes, John Maynard. *Versay Sulhu'nun Netâyic-i İktisadiyesi "Versay Barışı'nın İktisadi Sonuçları."* Çeviren Ali Fethi Okyar, Yayına Hazırlayan Kudret Emiroğlu ve Erman Harun Karaduman, İstanbul: Işık Yayınları, 2018.
- Kuruç, Bilsay. *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Kürkçüoğlu, Ömer. *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.
- Kürkçüoğlu, Ömer ve Çağrı Erhan. "Lozan Gelişmeleri." *Yaşayan Lozan*, Editör Çağrı Erhan, 17-107. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt I, Kitap II*. Çeviren Seha L. Meray, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II*. Çeviren Seha L. Meray, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt III*. Çeviren Seha L. Meray, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Oran, Baskın. *Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.
- Oran, Baskın. "Dönemin Bilançosu." *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, Editör Baskın Oran, 97-109. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Oran, Baskın. "Lausanne Barış Antlaşması." *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, Editör Baskın Oran, 215-238. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Owen, Roger ve Şevket Pamuk. *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. Çeviren Ayşe Edirne, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Ökçün, A. Gündüz. *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971.
- Özgür, Özlem. *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1972.
- Sander, Oral. "Lozan'ın Uluslararası Tarih Açısından Yorumu." *70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer 1993*, 11-14. İstanbul: İnönü Vakfı, 1994.
- Savran, Sungur. *Bir İhtilal Olarak Millî Mücadele*. İstanbul: Yordam Kitap, 2023.
- Sencer, Oya. *Türk Toplumun Tarihsel Evrimi*. İstanbul: Hobora Kitabevi Yayınları, 1969.
- Sezgin, Ömür. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.
- Steinhaus, Kurt. *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*. Çeviren M. Akkaş, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- Şamsutdinov, A. M. *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*. Çeviren Ataol Behramoğlu, İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- Şimşir, Bilâl N. "Lozan ve Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu." *70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer 1993*, Yayına Hazırlayan Mehmet Aközer, 25-44. Ankara: İnönü Vakfı, 1994.
- Şimşir, Bilâl N. *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Tanör, Bülent. *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Tanör, Bülent. *Kurtuluş Kuruluş*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009.
- Tezel, Yahya Sezai. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Tezel, Yahya Sezai. "Birinci Büyük Millet Meclisinde Yabancı Sermaye Sorunu Bir Örnek Olay." *AÜ. SBF Dergisi XXV*, no. 1 (1970): 239-251.
- Timur, Taner. *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2013.
- Toprak, Metin. "İzmir İktisat Kongresi: Bir Gelecek Perspektifi." *İktisat İşletme ve Finans* 19, no. 214 (2004): 115-131.
- Toprak, Zafer. *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) İkinci Kitap Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Tunçay, Mete. *Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1992.
- Türkan, Coşkun. "Millî Mücadele Dönemi Söyleminde Millet ve Milliyetçilik (1919-1923)." *Tarih ve Günce*, no. 8 (2021/K1Ş): 159-194.
- Uzgel, İlhan. "Fransa'yla İlişkiler." *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, Editör Baskın Oran, 147-151. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Uzgel, İlhan. "İtalya'yla İlişkiler." *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, Editör Baskın Oran, 151-153. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Uzgel, İlhan ve Ömer Kürkçüoğlu. "İngiltere'yle İlişkiler." *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, Editör Baskın Oran, 139-147. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Yerasimos, Stefanos. *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye Dünya Savaşından 1971'e Kitap 3*. Çeviren Babür Kuzucu, İstanbul: Belge Yayınları, 1992.
- Yerasimos, Stefanos. *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*. İstanbul: Boyut Kitapları, 2000.
- Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çeviren Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Zürcher, Erik Jan. *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*. Çeviren Ergun Aydınöğlu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Summary

The invasion of Anatolia by imperial powers after the Armistice of Mudros and the inability of the Istanbul government to generate solutions against these invasions led to the establishment of local and regional resistance movements. Particularly, the attempt of non-Muslim elements to increase their influence with the support of the allied powers pushed Muslim-Turkish landowners and traders towards resistance. Mustafa Kemal and the cadre around him, aiming to establish an independent Turkish nation-state based on popular will in Anatolia, tried to transform the struggle into a nationwide dimension by involving with the forces organizing local and regional resistance. In this context, the alliance between the military-bureaucratic cadre leading the National Struggle and the national bourgeoisie, landlords, and notables was facilitated, and a more traditional rhetoric was used to involve the masses in the struggle. During this period, where Islamic discourse took prominence, nationalism, socialism, and Islamism were used as ideological tools against the Istanbul government and the imperialist states that it collaborated with. It is essential to emphasize some points related to the understanding of the issue we are addressing. First, this alliance was influential in building a new state and shaping economic policies at the Turkish Economic Congress. Second, the political-ideological development of the struggle and its military and diplomatic course were determined by the class alliance leading the struggle. Third, the struggle led by Mustafa Kemal reflected the efforts to rescue the state and turn towards the West since the 19th century. However, it should be noted that the struggle had an anti-imperialist nature without being explicitly anti-capitalist.

The establishment of the Turkish nation-state through the opening of the Grand National Assembly elevated the resistance movement to a significant level. Especially, the signing of the Treaty of Sèvres between the allied powers and the Ottoman Empire, and the attempt to implement it, made military struggle inevitable. While the Ankara government was striving to realize the *Misak-ı Milli* (the National Pact), which was a document of complete independence, it established connections with Soviet Russia on the basis of anti-imperialism and sought to take advantage of disagreements among imperial powers. Even while conducting military struggle, the Ankara government did not sever diplomatic ties with the West, aiming for an independent Turkish nation-state in Anatolia. For example, by accepting the obligations related to the foreign debts incurred by the Ottoman Empire in 1920, the Ankara government demonstrated its willingness to reach a compromise with Western states. Similarly, during the London Conference, the Grand National Assembly indicated the conditions under which it could reconcile with the West. Every military success during this process brought proposals for reconciliation from the Allies and revealed disagreements among imperial powers. The expulsion of Greek armies from Anatolia accelerated diplomatic contacts. Meanwhile, the Ankara government took a series of steps indicating the conditions under which reconciliation could be achieved with the West. All of these actions were in line with the goals of the military-bureaucratic cadre led by Mustafa Kemal to establish an independent “nation-state” and pursue “modernization” since the 19th century.

The primary goal of the Turkish delegation, led by İsmet Pasha, during the Lausanne talks that began on November 20, 1922, was to guarantee the borders of the Turkish nation-state through an international treaty and create the conditions for establishing an independent and modern structure within these borders. The negotiations, which lasted until February 4, 1923, saw the allied delegations trying various means to preserve the economic, political, and legal advantages they gained during the imperial era. The main point of contention between the parties was capitulations. While the Turkish delegation expressed that a treaty contradicting the National Pact would not be approved by the Grand National Assembly, it also emphasized the concept of “modernization.” The Turkish delegation, by highlighting the changes and transformations in the West throughout history, attempted to find solutions to issues through the principles of “equality” and a “sovereign state.” For instance, in discussions about minorities and the status of foreigners, the Turkish delegation responded to criticisms of the Turkish legal system with arguments about legal unity and a secular legal approach, which are fundamental features of a nation-state. Although some issues were agreed upon during the talks, the attempt by allied delegations to impose a draft treaty on the Turkish delegation led to the suspension of the conference.

While the Lausanne talks were closely monitored in Ankara, Mustafa Kemal embarked on a tour of Western Anatolia from January 14, 1923, onwards. He frequently referred to the Lausanne Conference during this tour in a region where market relations were well developed. Mustafa Kemal, emphasizing

the necessity of peace, economic restructuring, and development, tried to convey that there would be no problem in integrating with the capitalist system of the West as long as independence was not compromised. Refet Pasha and İsmet Pasha made similar statements in interviews with the Western press.

During the hiatus of the Lausanne talks, the Izmir Economic Congress was held between 17 February 4 March 1923. This congress aimed to concretize the nature of the alliance leading the National Struggle in the economic field, assuring the Western capitalist states about the economic policies of the Turkish nation-state and its commitment to a new economic structure. In a sense, it aimed to express Turkey's desire to join the capitalist system on its own terms while ensuring complete independence. Particularly in his opening speech at the congress, Mustafa Kemal, addressing the principles of the nation-state, national sovereignty, a secular social order, nationalism, and a market economy through the prism of Western modernization, demonstrated the determination of the new Turkish state to integrate with the contemporary world. Mustafa Kemal's emphasis on civilization, the civilized world, and civilization highlighted the foundation of the Turkish nation-state on a national and secular sovereignty concept. He addressed Western concerns about Turkey's short-term interests, including Western debts, and clarified the stance on foreign capital. The statements made by the cadre dominating the military-bureaucratic sector leading the struggle suggest a prevalence of "modernization" and "nationalism." Aware of the concerns of liberal circles in the West caused by the Turkish-Soviet rapprochement during the National Struggle years, Mustafa Kemal stated that they were not against foreign capital as long as it did not threaten political independence. Similarly, Minister of Economy Mahmut Esat Bey discussed the conditions under which the independent Turkish nation-state could integrate with the capitalist system. These statements, closely related to the class and ideological nature of the cadre leading the National Struggle, were effective in resuming peace talks and signing the treaty on July 24, 1923. The steps taken after the confirmation of the independence of the Turkish nation-state also affirm this.